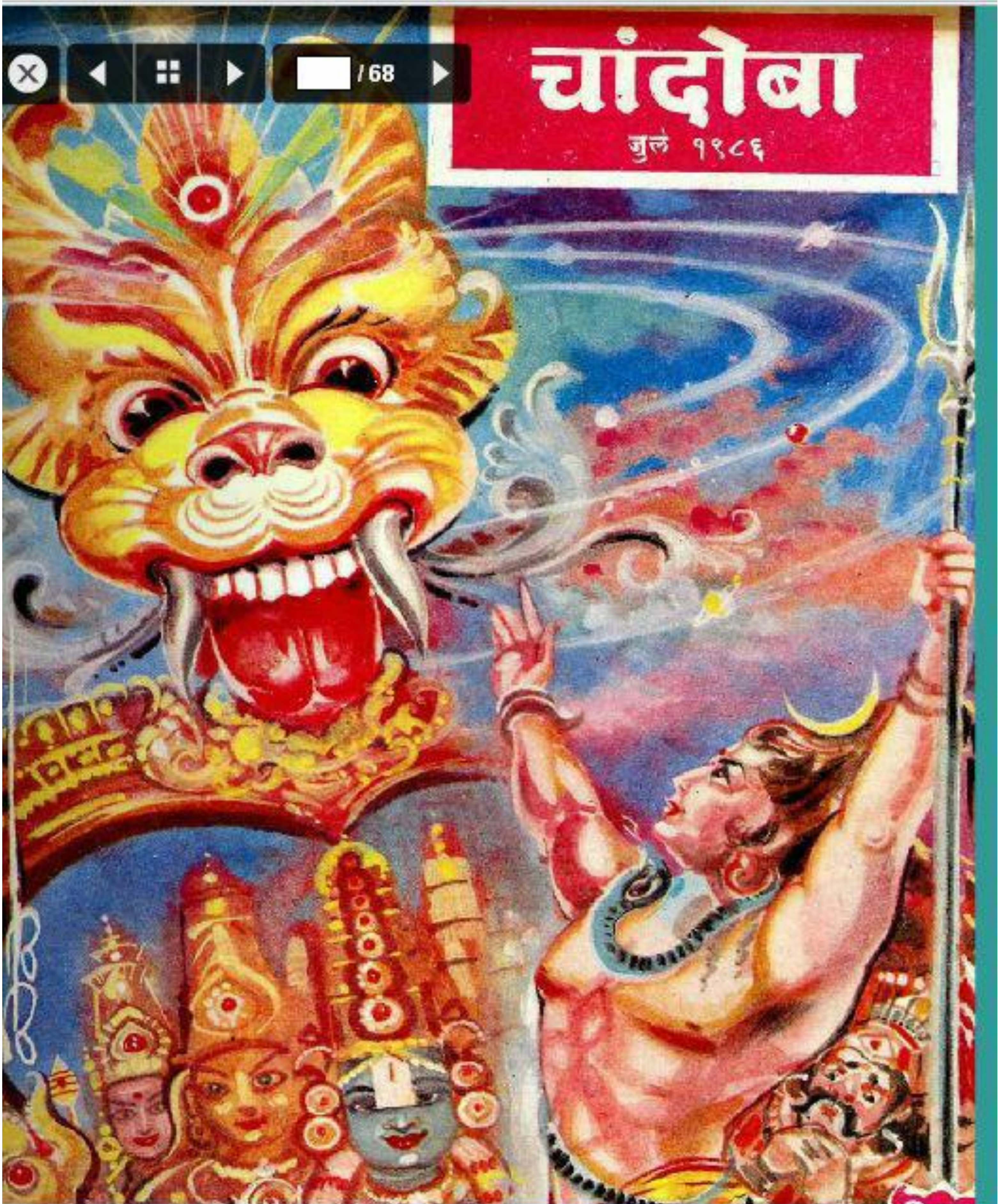

/68
चांदोबा
जुलै १९८६

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

अधिकार प्राप्त असणाऱ्यात जर दयाभाव व न्याय ह्या गुणांचा लोप झाला तर तशा साधारण व्यक्तिचे जीवन नरकतुल्य बनते. परंतु जर असा साधारण माणूस अधिकाराच्या बोजाने मान न वांकविता शौर्याने त्याला तोंड देऊ लागला तर त्याचे चांगले परिणाम होण्याची संभावना असते. ह्याचे सातत्य आपल्याला 'उच्च न्यायालय' ह्या गोष्टीत वाचावयास मिळेल.

अमर वाणी

सद्विधा शक्यते लब्धं गुरुणा उपदेशतः ।
शीलं स्वाभाविकं तत्तु लभ्यतेनोपदेशतः ।।

[गुरुच्या उपदेशाने उत्तम विद्या प्राप्त केली जाते परंतु उत्तम स्वभाव फक्त उपदेशाने प्राप्त होत नाही.]

वर्ष : ३६   जुलै १९८६   अंक : १

एक प्रत : २-५०   ::   वार्षिक वर्गणी : ३०-००

चांदोबातील नवलाई

धुराचा त्रास

धुराच्या त्रासाने सर्व जगातील मिळून जवळ जवळ दर दिवसाला २९,००० हजार माणसे मृत्युला बळी पडतात. ह्या पेक्षां जास्त माणसे वेगवेगळ्या प्रकारच्या रोगाने पछाडली जातात. सध्या कलकत्ता येथे भरलेल्या चौथ्या कुटुंब कल्याण योजनेच्या समारंभामधे हि गोष्ट प्रामुख्याने प्रकट करण्यात आली.

मृत्युच्या तोंडातून बाहेर पडलेली तरूणी

चीनची रहिवासी यान बोक्कान हि २२ वर्षांची तरूणी एकदा सायकलवरून प्रवास करीत होती. तीने जवळचा रस्ता समजून बर्फाच्या नदिच्या रस्त्यावरून सायकल नेली पुढे गेल्यानंतर बर्फ वितळल्यामुळे ती पाण्यात बुडाली जवळपासच्या लोकानी तिला बाहेर काढले व रुग्णाल्यात दाखल केले. तेथे जाताना तिचे हृदय पूर्णपणें थांबले परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ऐंशी मिनीटांनी तिचे हृदय पुनः चालू झाले.

डोळ्यांचे संरक्षण

नुकताच दिल्ल येथे एका नेत्र संरक्षण समारंभ साजरा झाला त्या समारंभात अशी गोष्ट स्पष्ट झाली की, आपल्या देशात विविध कारणांनी दरवर्षी सुमारे ४,००० मुलें आपल्या दृष्टी-पासून वंचीत होत आहेत. नव्वद लाख आंधळे म्हणजे जगातील जवळ जवळ एक तृतियांश लोक आपल्या भारत देशात रहाणारे आहेत.

तुम्हांला माहीत आहे कां?

१. नेपालियनच्या जन्म संबधीत असलेल्या भागाचे नांव काय?

२. अमेरिकेच्या स्वातंत्र्य चळवळीचा नेता कोण?

३. दिल्लीच्या गादीवर बसणारी पहिली मुसलमान तरूणी कोण?

४. आपला देश सोडून दुसऱ्या राज्यात पधंरा वर्षे घालवणारा मोगल सम्राट कोण?

५ 'नाइटिंगेल आर्फ इंडिया' नावाने कोण प्रसिद्ध आहे?

[उत्तरे पान ६५ वर पहावीत]

दुर्मंद

इंद्राच्या दरबारात सौंदर्या मधे प्रथम नाव ऊर्वशीचे घेतले जाई. तिच्या अनुपम सौंदर्यावर मुग्ध होऊन दुर्मंद नावाच्या गंधर्वाने तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली. परंतु ऊर्वशीने त्याला आपला नकार कळविला.

कारण ऊर्वशीने चंद्रवंशी राजा पुरूरव ह्याला मनाने वरले व त्याच्याशी विवाह करण्याचा निश्चय केला. एका पौर्णिमेच्या दिवशी उर्वशीने पुरुरवला भेटण्याचा संकल्प केला व ती नंदनवनात पोहोचली बकुळीच्या झाडाखाली बसून प्रियकराची वाट पाहू लागली.

हि गोष्ट माहीत होताच दुर्मंद पुरुरव चक्रवर्तीचे रूप धारण करून उर्वशीच्या जवळ आला. उर्वशीने मंदस्मित करून त्याचे स्वागत केले. दुर्मदाने उर्वशीच्या गळयात फुलांची माळ घातली नंतर थोडा वेळ दोघांनी अत्यंत प्रेमाने गप्पागोष्टी केल्या. तितक्यात खरा पुरूरव राजा तेथे येऊन पोहोचला. तेव्हां त्याच्या रूपात असलेला दुर्मंद परिहासाने हंसू लागला उर्वशीला दुर्मदाची लबाडी समजली व तिने रागाने त्याला शाप दिला–"तू राक्षस होशिल."

तेव्हां दुर्मदाने कळवळीने उर्वशीला विनविले की मी केलेल्या अपराधाला क्षमा कर व मला आप दे. ती दुर्मदाची प्रार्थना ऐकून उर्वशीने त्याला उःशाप देत म्हटले–"तू भूलोकात मानवाच्या रूपात जन्म घेशिल तुला युद्धात अत्यंत वाईट तऱ्हेने मृत्यु येईल !"

पुण्य-फलप्राप्ती

कौमुदी राज्यातील उद्यानात जीवानंद नावाच्या ऋषींचा आश्रम होता. त्यांच्या जवळ सुबोध नावाचा एक शिष्य शिकत होता. सुबोधने गुरूंपाशी राहून अनेक आचारातील वेद-वेदांचे समग्र अध्ययन केले. जीवानंद गुरु आपल्या शिष्यांला नेहमी सांगत असत की काशी विश्वेश्वराचे दर्शन केल्याने कसे पुण्य प्राप्त होते. त्यामुळे सुबोधच्या मनांत काशी विश्वेश्वराचे दर्शन करण्याची अतिशय उत्कंठा लागली. ते पाहून जीवानंदनी त्याला दर्शन करण्यासाठी पाठविले.

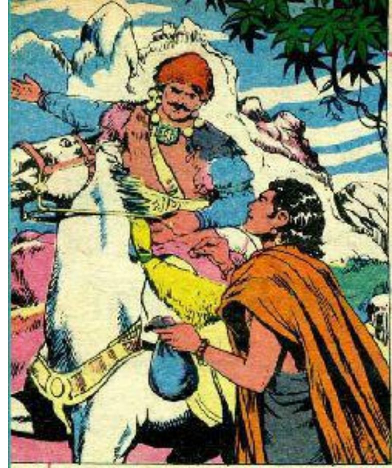
सुबोध तिर्थयात्रेला निघाला बरेच दिवस पायी प्रवास केल्यानंतर एक दिवस वाटेत त्याची चप्पल तुटली. त्याचे लक्ष रस्त्याच्या कोपऱ्यावरच्या एका चांभाराकडे गेले तो एका आडोशाला बसून कोणाची तरी चप्पल शिवीत होता. सुबोध त्याच्याजवळ गेला व त्याने चप्पल त्याच्या हातात दिली. त्या चांभाराचे नाव कालिदास होते. सुबोधची चप्पल हातात घेऊन शिवत त्याने विचारले–"महाशय, आपण कोठे चालला आहात ?"

"मी कौमुदी राज्याचा रहाणारा आहे काशी विश्वेश्वराचे दर्शन करण्याच्या उद्देशाने निघालो होतो." सुबोधने उत्तर देत म्हटले.

ते उत्तर ऐकताच कालिदासचे डोळे चमकले तो म्हणाला–"काशी विश्वेश्वराचे दर्शन करणे काय तोंडच्या गप्पा आहेत आपण खरोखरी भाग्यवान आहात."

ह्यानंतर सुबोधने शिवलेली चप्पल घातली. व कालिदासाला एक चांदीचे नाणे दिले परंतु कालिदास ते नाणे न घेता म्हणाला–"महाशय, माझे नाव कालिदास आहे. आपण काशी विश्वेश्वराचे दर्शन

शितल भट

केल्यानंतर माझे नांव घेऊन हे चांदीचे नाणे हुंडीत टाका.

सुबोधने त्याचे म्हणणे मान्य केले. व हि गोष्ट आपण विसरून जाऊ ह्या विचा-राने त्याने ते नाणे आपल्या उपरण्याच्या टोकाला बांधले व तो चालू लागला.

सुबोधला काही अंतर चालून गेल्यावर एक जंगल लागले जंगलात प्रवेश करताच घोडेस्वार एक अग्निशिख नावाचा दरोडे-खोर त्याला सामोरा आला व दरडावून म्हणाला–"तुझ्यापाशी जे काय धन दौलत असेल ती इथे काढून ठेव."

सुबोधने आपल्या बरोबर वाट खर्चासाठी म्हणून शंभर रुपये घेतले होते. ते त्याने त्या चोरांच्या हाती दिले. त्याचवेळी अग्निशिखची नजर त्याच्या उपरण्याच्या गाठीकडे गेली.

"त्या उपरण्याच्या टोकांशी काय बांधून ठेवले आहेस रे? सोने आहे?" अग्नि शिखने दरडावीत विचारले.

सुबोधने उपरण्याचे टोक हातात घेऊन त्यांची गांठ सोडून एक चांदीचे नाणें बाहेर काढले व त्याला म्हटले–"कृपा करा पण हे नाणे काही मागू नका! एका चांभाराने मला हे देऊन देवाच्या हुंडीत घालण्यास विनविले आहे. ते उत्तर ऐकताच अग्निशिख थोडा विचार मग्न झाला व मनांत म्हणाला एक किरकोळ चांभार देवाला एक चांदीचे नाणें अर्पण करीत आहे तो माझ्या समोर किती थोर होतो?"

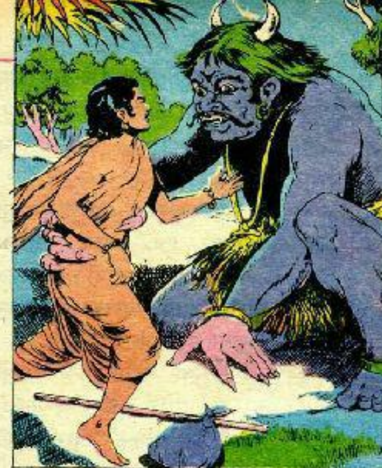
ह्यानंतर त्याने शंभर नाणीं सुबोधच्या हाती देत म्हटले–"माझे नाव अग्निशिख आहे. तू माझ्या नावाने हे सारे पैसे विश्वेश्वराच्या हुंडीत घाल?" असे म्हणत तो आपल्या वाटेनें निघून गेला.

ह्यापुढे सुबोधने एक महिनाभर प्रवास केला. नंतर त्याला वाटेत एक घनदाट जंगल लागले तो पायवाटेने चालत पुढे जात असतांनाच एका रुधिरवर्ण नावाचा ब्रह्मराक्षसाने त्याला दोन्ही हाताने पकडले.

सुबोधची घाबरून दांतखिळ बसली. तो थरथर कांपू लागला व कळवळत म्हणाला–"राक्षसोत्तमा माझी एक विनंती आहे. मी काशी विश्वेश्वराच्या दर्शनास निघालो आहे. हेच जर काम पुरे झाले असते तर मी नक्कीच तुझा आहार बनलो असतो. परंतु येतांना वाटेत एका चांभाराने मला एक चांदीचे नाणे देऊ केले आहे व एका चोराने माझ्याजवळून लुटून घेतलेले धन मला परत देऊन ते देवाच्या हुंडीत घालण्याविषयी सांगितले आहे. जर कां मी तुमचा आहार बनलो तर हे पुण्यकार्य माझ्या हातून घडणार नाही व मी पापाचा भागीदार होईन. तरी माझ्यावर मेहरबानी करून मला सोडून द्या. मी पुन्हां परत आलो की, खात्रीने तुमचा आहार होईन."

रुधिरवर्णला सुबोध खरे सांगतो आहे वाटले त्याने त्याच्या सांगण्यावर विश्वास करून त्याला सोडून दिले. त्यानंतर काही दिवस प्रवास करून सुबोध काशीनगरात पोहोचला. तेथे त्याने काशी विश्वेश्वराचे दर्शन केले व कालिदासने दिलेले एक चांदीचे नाणे व अग्निशिखकडून मिळालेल्या पैशां-पैकी काही पैसे त्याने देवाच्या हुंडीत घातले.

परतीच्या प्रवासात सुबोध राक्षस रुधिरवर्णचा आहार बनण्याच्या इच्छेने जंगलातून जावू लागला. तेव्हां त्याला

दूरवर एक भिल्ल दृष्टीस पडला. सुबोधला अत्यंत आश्चर्य वाटले की, एका ब्रह्म-राक्षसाच्या जंगलात एक भिल्ल कसा निर्भय संचार करतो आहे?

परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे तोच भिल्ल भक्ति भावाने सुबोधला नमस्कार करीत पुढे येत म्हणाला–"महानुभाव मीच तो ब्रह्मराक्षस रुधिरवर्ण आहे. मी तुमचा आहार न करता तुम्हांला काशीविश्वेराच्या दर्शना करीता मुक्त केले होते त्याचेच पुण्य फळ मला मिळाले. त्यामुळे सर्व जन्मात श्रेष्ठ असा मानव जन्म मला मिळाला.

सुबोधने रुधिरवर्णला आशिर्वाद दिला. व तो तेथून पुढे चालू लागला. थोडा पुढे

गेल्यावर त्याला काही जंगली लोक दृष्टीस पडले व ढोलवयांचा आवाज ऐकू आला. ते पाहून त्याला वाटले ते काही उत्सव साजरा करीत असावेत.

त्या गर्दीत मध्यावर एक मचाणासारख्या उच्च आसनावर एक मनुष्य बसलेला होता ते मचाण फुलापानांनी सुशोभित करण्यात आलेले होते. त्याच्या डोक्यावर सुगंधीत फुलांचा मुकूट घातला होता.

सुबोधला येतांना पाहूनच तो खाली उतरून त्याच्या समोर आला व त्याला प्रणाम करीत म्हणाला–" स्वामी, मी अग्निशिख आहे. ह्या जंगलातील लोकांनी आपल्या पद्धतीनुसार राजाची निवडणुक करण्यासाठी एक पोपट उडवला तो उडून माझ्या डोक्यावर येऊन बसला. त्यामुळे त्या लोकांनी त्यांच्या रिवाजाप्रमाणे मला राजा केले. हि सर्व तर आपली कृपाच आहे, श्री काशी विश्वेश्वराकडून मला प्राप्त झालेले हे पुण्यफळ आहे.

त्यानंतर सुबोध एक दिवस पाहुणा-चार घेऊन तेथून निघाला थोडा प्रवास केल्यानंतर तो चांभार कालिदासच्या गांवी येऊन पोहोचला. त्या चांभाराच्या जागेत एक मौल्यवान वस्त्रे धारण केलेला माणुस त्याला दिसला.

सुबोधने त्याच्याजवळ जात विचारले– "साहेब, ह्या येथे कालिदास नावाचा एक चांभार रहात होता. त्याच्याविषयी तुम्हांला काही माहीती आहे कां ?"

दुसऱ्याक्षणाला त्या माणसांने त्याला साष्टांग दंडवत घालत म्हटले–" स्वामी, तो कालिदास तर मीच आहे. काही महिन्यापूर्वी ह्या राज्याचा राजा येथून जात होता. माझे जोडे शिवण्याची कुशलता पाहून त्यांनी माझ्याजवळून एक जोडा शिवून घेतला. त्या दिवसापासून माझे ग्रह पालटले. त्यावेळेपासून गावातील सर्व प्रतिष्ठीत माणसे माझ्याकडूनच जोडे शिवून घेत आहेत. हि तर सगळी आपली कृपा आहे आणि त्या काशी विश्वेश्वरा-कडून मिळालेले पुण्य-फळ आहे."

सुबोधला ह्या सर्व गोष्टी पाहून अत्यंत संतोष वाटला की, ह्या तिन्ही व्यक्तिना तात्काल पुण्यफळ मिळून त्यांची परिस्थिती सुधारली. परंतु आपण तर स्वतः काशी विश्वेश्वराचे दर्शन घेतले. तरी अजुनपर्यंत थोडे सुद्धा पुण्यफळ आपल्याला कसे प्राप्त झाले नाही. आता शांतीवनात जाऊन गुरुंच्या सेवेत काही विद्याभ्यास करावा ?"

शांतीवनात परत येऊन सुबोधने गुरूंजींना सारा वृत्तांत कथन केला व आपल्या मनां-तील शंका प्रकट केली.

जीवानंदानी मोठ्या तन्मयतेने त्यांचे म्हणणे ऐकले व विचारले–" सुबोध, तू प्रवासखर्चाकरीता आपल्या बरोबर थोडे पैसे घेऊन गेला होतास ते सर्व डाकूने लुटले. मग तू काशीविश्वेश्वराचे दर्शन घेई पर्यंत आपली तहान भुक कशावर भागविलीस ?"

"गुरुदेव, काशीनगरात पोहोचेपर्यंत मी अग्निशिखकडून मिळालेल्या पैशांतील एक पैसा सुद्धा खर्च केला नव्हता. जंगल-मार्गाने जातांना कंदफळे-मुळे खाल्ली गावा-तून जातांना कोणीतरी पाहुणचार देत होते. परंतु काशी नगरात शिरल्यानंतर मी अग्निशिखकडून मिळालेल्या पैशांचा खर्च केला." सुबोध म्हणाला.

"असा काय मोठा खर्च झाला?" गुरूंनी विचारले.

"त्या नगरातील काही तिर्थयात्रेकरूंशी ओळख झाली. ते लोक एका धर्मशाळेतून दुसऱ्या धर्मशाळेत जात होते. मी त्यांना कारण विचारले तेव्हां त्या लोकांनी सांगितले की, त्या धर्मशाळेत चांगले खाणे मिळत नाही दुसरीकडे थोडे पैसे जास्त दिले. तर चांगली सोय करतात. तेव्हां मी सुद्धा त्यांच्या बरोबर गेलो. त्यामुळे अग्निशिख-कडून मिळालेल्या शंभर रुपयांतील काही खर्च मी केला." सुबोध म्हणाला.

जीवानंद मंदस्मित करीत म्हणाले– 'सुबोध हिच तुझी चुक झाली. अग्निशिख डाकू आहे. चोरी करणें हा त्याचा धंदा आहे. जेव्हां त्याने तुझे पैसे लुबाडले तेव्हां ते सर्व त्याचे झाले. ते त्याने त्याच्या इच्छेने काशीविश्वेश्वराच्या हुंडीत घालण्यासाठी तुझ्यापाशी दिले. ते तू परक्याचे धन खर्च केलेस त्यामुळे पुण्यफळप्राप्ती झाली नाही. ही तुझी सर्वात मोठी चुक आहे!

"चुक! गुरुदेव ती कशी? मला समजेल असे सांगा?" सुबोधने नम्रतेने विचारले.

जीवानंद एकक्षण थांबले नंतर अत्यंत प्रेमभराने त्याचा खांद्यावर थोपटत म्हणाले– "झाडाखाली उन्हापावसाचा विचार मनांत न करता चप्पल शिवणारा चांभार अत्यंत दरिद्रि होता. त्यामुळे त्याला तावडतोब पुण्यप्राप्ती मिळाली. त्याचे दारिद्रय दूर व्हायला हवे होते. आता अग्निशिखची गोष्ट तो वाटसरूंना लुबाडून त्याच्या पैशांवर आपले निकृष्ट जिवन कंठत होता. जो कोणी मागुनही पैसे देत नसत त्यांना ठार मारून तो लुबाडत होता. त्यामुळे त्याला जर तावडतोब पुण्यप्राप्ती दिली नाही तर बिचाऱ्या भोळघाभांबड्या वाटसुरूंना आपले प्राण गमवावे लागतील व स्वर्गप्राप्ती सुद्धा मिळणार नाहीं. त्या-मुळे त्याला तावडतोब पुण्यप्राप्ती मिळाली. आता राहली रुधिरवर्ण ब्रह्मराक्षसाची गोष्ट त्याचे एकच मुख्य काम म्हणजे आपली भुक तावडतोब भागवणें त्यामुळे तो कोणताही मनुष्यप्राणी दिसला तर त्याला पकडून स्वतःची भुक भागवित होता. त्यामुळे अशा व्यक्तिला तावडतोब पुण्यप्राप्तीची आवश्यकता होती. जर तसे झाले नसते तर अनेक माणसे त्याची शिकार झाली असती. सुबोध आता तरी तुझ्या सर्व लक्षात आले नां?"

"हो, गुरुदेव माझ्या लक्षात सर्व आले तरी एक शंका मला डाचत आहे. मी इतके कष्ट झेलून वाटेत येणाऱ्या अनेक संकटाना तोंड देऊन शेवटी काशी विश्वेश्वराचे दर्शन घेतले. तरी थोडे फार पुण्यफळ मला कां नाहीं?" सुबोधने विचारले.

"कां नाही? अरे, सुबोध, एक दरिद्रि, चोर, व एक ब्रह्मराक्षस ह्याच्या सारखे तावडतोब पुण्यफळ मिळविण्याची तुला आवश्यकता नाही. तुला दरिद्रयाची व्यथा नाही. दुसऱ्यांना विनाकारण त्रास देण्याची तुझी वृति नाही. ह्याक्षणी तू एक विद्यार्थी आहेस. तू भविष्यात विश्वेश्वराचे दर्शन करून नक्कीच पुण्यफळ मिळवशिल." असे समजुतीने सांगून जीवानंदानी त्याला आशिर्वाद दिला.

ह्यानंतर काही दिवसांनी गुरूंचीं वाणी खरी ठरली. सुबोधने गुरूंच्या कडून समस्त शास्त्रांचे पूर्णरूपांने अध्ययन केले व अपार यश प्राप्त केले आपली बरोबरी करणारा दुसरा कोणी नाही असा विश्वास त्याने संपादन केला, हा समाचार ऐकताच राजाने सुबोधचे स्वागत केले व त्याला आपल्या दरबारात राजगुरुचे पद देऊन त्याचा सन्मान केला.

आधिक्य

रामपुर गावातल्या रहिवाश्यांनी आपल्या गावातील राम मंदिराची डागडुजी करण्याचा मनाशी संकल्प केला. गावच्या पाटलाने गोविंदराजने त्यांना एक उपाय सांगत म्हटले आपण गावच्या लोकांनी एक संगीताचा कार्यक्रम योजावा त्या समारंभाला उपस्थित रहणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तिकडून वर्गणीच्या रुपाने थोडे थोडे पैसे जमा करावे व त्याने काम पूर्ण करावे."

त्यांच्या गावात शास्त्रीय संगीताचे ज्ञान असलेला एक सारंगपाणी नावाचा तरूण व सोमदत्त नावाचा एक वाणी पण होता त्याना समारंभात पादाचरण करण्याकरीता त्या गावकऱ्यानी त्या दोघांना आपणहून प्रत्येकी शंभर रुपये मानधन देण्याचे ठरविले त्यात सारंगपाणीने तावडतोब आपली तयारी दर्शविली.

परंतु सोमदत्त आढेवेढे घेत म्हणाले–"हे कसे काय? विद्वत्तेत हा तरूण काय माझी तुलना करणार तसे असेल तर त्याला जे मानधन देण्यात येईल त्यापेक्षा मला एक रुपया अधिक मिळाला पाहीजे.

गोविंदराजने सोमदत्तची अट मान्य केलीं. एका आठवडयानंतर संगीत समारंभाचा कार्यक्रम सुरू झाला. समारंभाच्या समाप्ती नंतर प्रेक्षकांना संबोधून गोविंदराज म्हणाले– "उपस्थित प्रेक्षकहो, सोमदत्तने जो अट घातली होती. की सारंगपाणींना जे मानधन दिले जाईल त्यापेक्षा त्यांना स्वतःला एक रुपया जास्त मानधन देण्यात यावे. परंतु देवाचे कार्य म्हणून सारंगपाणीने मानधन घेण्यास साफ नकार दर्शविला त्याकरीता मी सोमदत्तना एक रुपया मानधन देतो. त्यावर सोमदत्तानी लाजेने मान खाली घातली. व रुपया हातात घेत तेथून निघून गेले.

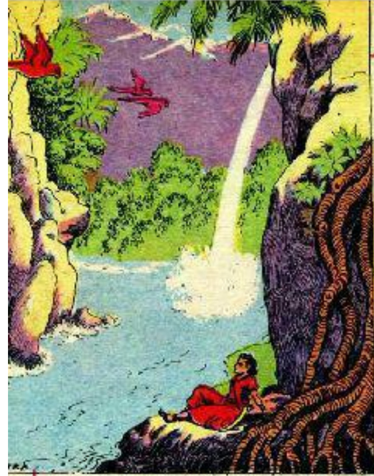
अग्नि द्वीप

नर्मदानदीच्या कांठी धवलगिरी नावाचे राज्य पसरलेले होते. त्या राज्यावर तारकेश्वर नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्या राजाला दोन मुलगे होते. त्याच्या जेष्ट मुलाचे नांव शूरसेन व दुसऱ्याचे चित्रसेन होते. मोठा पंचवीस वर्षांचा व धाकटा अठरा वर्षांचा होता.

एके दिवशी प्रातःकाळी दोघे राजकुमार आपल्या साथीदारांसह जंगलात शिकारीला निघाले. जंगलात बऱ्याच दूर चालून गेल्यानंतर त्यांना एक हरणांचा कळप दृष्टीस पडला. दोघे राजकुमार घोडया-वर स्वार होऊन व हरीणांचा पाठलाग करू लागले. हरीणांचा पाठलाग करून त्यांचावर बाणांचा वर्षाव केला. व स्वतः बरोबर आलेल्या साथीदारांपासून बऱ्याच लांब येऊन पोहोचले.

अचानक त्यांना एका झाडापाठीमांगून सिंह गर्जना ऐकू आली. राजकुमार तत्-क्षणी धनुष्यावर बाण चढवून आलेल्या आवाजाच्या रोखाने नेम करू लागले. तितक्यात झाडीतून दोन मोठया सिंहानी त्याच्यावर उडी मारून हल्ला केला. ते पाहून दोघे अत्यत घाबरले व ते पाठीमागे वळून सैरावैरा धावू लागले.

धाकटया राजकुमाराचा घोडा लगाम खेचून देखील थांबू शकला नाही. झाडीतून तो वेगाने पळत निघाला व थोडया अवधीतच एका डोंगराळ भागात येऊन पोहोचला त्याच्या तोंडातून फेस उफाळून

येऊन तो धाडदिशी जमिनीवर कोसळून मरण पावला.

चित्रसेन अतिशय थकला होता. त्याने चोहोबाजूला नजर टाकून आपल्या भावाला पाहिले. परंतु त्याला तो कुठेही आढळला नाही. त्याला आता वाटू लागले की, आपण आपल्या सर्व सोबत्यांपासून बऱ्याच दूर निघून आलो आहोत. तो सर्व भाग उंच उंच झाडांमुळे अंधारमय वाटत होता. तेथील उंच वृक्षावर बरीच माकडे इकडून तिकडे उड्या मारीत पळत होती. बऱ्याच तऱ्हेचे पक्षी किलकिलाट करीत होतें. मोठ मोठे सर्प अजगरे झाडांवर लोंबकळत होती. ते पाहून चित्रसेनला आश्चर्या-बरोबर भयंकर भीती वाटू लागली. आणि त्याला समजायला वेळ लागला नाही की, आपण कोठे आणि कसल्या परिसरात येऊन पोहोचलो आहोत जेथे मानव दिसू शकणार नाही. आता त्याला धवलगिरी-नगरात पायीच जाणें भाग होते. त्याला हे सुद्धा समजत नव्हते की ते नगर कोणत्या दिशेला आहे.

चित्रसेन स्वतःवर आलेल्या विचित्र संकटामुळे अत्यंत दुःखी कष्टी होऊन तेथून निघाला. जंगलात बरेच चालल्यानंतर त्याला एक हिरण्यागार झाडांनी आच्छादलेला एक डोंगर दिसला त्या डोंगराच्या एका कड्यावरून झरा वहात होता. पाणी पहाताच त्याला तहानेनें घसा कोरडा पडला असल्याचे जाणवले. मग काय तो उड्या-मारीत गेला व त्या झऱ्यातील थंडागार पाणी पिऊन त्याने आपली तहान भागविली. नंतर थोडी विश्रांती घेतली मग झऱ्याच्या कांठावर बसूनच तो आपल्या भविष्य-काळच्या कामा विषयी विचार करू लागला. एखादेवेळेस आपला थोरला भाऊ, सिंहाच्या तावडीतून सुटून पळून गेला असेल अशी एक दाट शंका त्याला येऊ लागली. त्याच्या घोड्याने सुद्धा त्याला अशाच प्रकारे ह्यां दाट जंगलात आणून सोडले असावे असे वाटले.

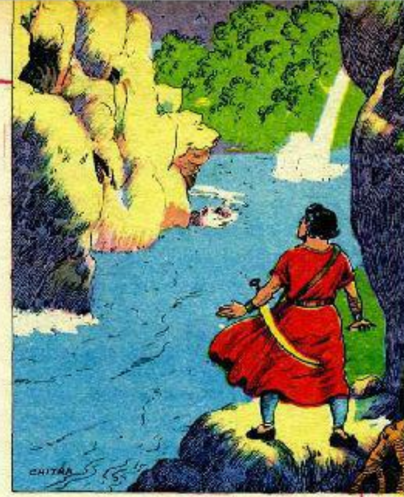
तो विचार येता क्षणीच तो ताडकन उठून उभा राहीला. व जोरजोरात किंचा-ळून ओरडू लागला–"दादा शुरसेन !"

चित्रसेनचे ओरडणे जंगलातील त्या डोंगरातील गुहेमधून निनादू लागले. तित-क्यात त्या झऱ्याच्या पाठीमागील भागातून एक स्वर ध्वनी ऐकू येऊ लागला–"तू कोण आहेस ? ह्या प्रदेशात माणसाचा शब्दध्वनी कसा ऐकू येतोय ? मुला तू किती भाग्यवान आहेस ! माझ्याजवळ ये !"

गुहांमधून येणारे ते शब्द ऐकून त्याला अत्यंत विस्मय वाटला. तो आपले धैर्य एकवटून म्हणाला–"तू कोण आहेस रे ? राक्षस कां नरमांसभक्षी प्राणी ? गुहेतून बाहेर तरी पड ! मग तुला मी माझ्या तलवारीचा इंगा दाखवतो."

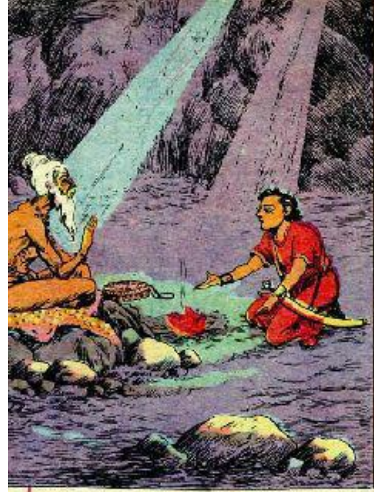
चित्रसेनचे वाक्य पुरे होत नाही तोच गुहेमधून विचित्र हास्य ध्वनी ऐकू आला. नंतर आवाज आला, "अरे बाळा ! तू किती शूर आहेस ! मी तुझ्या सारख्या शुर माणसाचीच वाट पहात आहे. मी नरमांस भक्षी राक्षस नाही की भिल्ल नाही. मी एक सिद्ध आहे. ज्ञानी आहे. आज पर्यंत मी जे कष्ट करून जी अमुल्य वस्तु प्राप्त केली आहे ती तुला देऊन जाणार आहे.

चित्रसेनानी त्याचक्षणी मनाशी एक विचार केला. की जर कां गुहेत खरोखरी

राक्षस असला तर येथून सुटून जाणे असंभव त्यामुळे जो कोणी आहे त्याच्या बरोबर लढा देऊन त्यात प्राण गेले तरी उत्तम ते एक क्षत्रिय धर्माचे उत्तम लक्षण होईल. आणि जर खरेच त्या गुहेत सिद्ध पुरुष असेल तर आपले काही नुकसान होणार नाही.

असा निश्चय करीत त्याने आपली तलवार म्यानेतून बाहेर खेचून काढली व त्या झऱ्यातील गुढगाभर पाण्यातून तो पार करून दुसऱ्या बाजूला गेला. तेथे डोंगरात अनेक गुहां होत्या. त्यामुळे त्याला समजले नाही की कोणत्या गुहेतून तो आवाज आला तो एकेका गुहेत डोकावून पाहू लागला. तेव्हां जवळच्याच एका गुहेतून

त्याला पुन्हां आवाज ऐकू आला–"बाळ घाबरू नको! इकडे ये. चित्रसेनाने तलवारीची मुठ हातात घट्ट पकडली व तो त्या गुहेच्या तोंडापाशी पोहोचला जेथून आवाज आला त्या गुहेत आता एक सिद्धपुरुष दृष्टीस पडला त्याची मोठी दाढी व डोक्याचे केस पिकलेले होते. तो गुहेच्या मध्यावर एका उंच वेदीवर बसलेला होता. गुहेच्या वरच्या भागांतून सूर्याची किरणे पसरून अंधुक प्रकाश पसरलेला होता.

त्या म्हाताऱ्या सिद्धला पाहून चित्रसेनला स्वतःच्या करतुतीचे दुःख झाले. त्याने तलवार म्यानेत खोचली. त्या सिद्धपुरुषाच्या जवळ जाऊन त्याने नमस्कार केला व विनविले–"महात्मन कृपा करून मला क्षमा करा."

तो सिद्ध मंदस्मित करीत म्हणाला–"मुला तू एक कुशल क्षत्रिय वाटतो आहेस. मी माझे साठ वर्षाचे आयुष्य तपश्चर्याकरून झिजवले त्याचा त्याग केला व एक अपूर्व वस्तू प्राप्त केली. परंतु त्याचा उपभोग घेण्याची योग्यता माझ्यात नाही. ती साध्य करावी ह्या प्रयत्नात मी म्हातारा झालो. मी आज रात्री अष्टमीच्या चंद्राच्या अस्ताबरोबर मरण पावणार आहे. अनेक दिवसांपासून माझ्या मनात विचार आहे की ही अपूर्व वस्तू कोण्या योग्य व्यक्तिच्या होती सोपवून नेहमीं करीता डोळे मिटावे माझ्या शेवटच्या घटकेच्या वेळी बरोबर दैवी शक्तिने तुला माझ्याकडे खेचून आणले माझे नशीबच भाग्याचे–"घे! ही एक अपूर्व वस्तू आहे!" असे म्हणत त्या सिद्ध पुरुषाने एक टोपली चित्रसेनच्या हातात दिली.

चित्रसेन टोपली हातात पकडून मोठ्या एकाग्रतेने त्या टोपलीचे झांकण उघडू लागला. तेवढ्यात योग्याने आपल्या पंज्याने ते घट्ट दाबून ठेवले व त्याला समजावले–"अरे मुला गडबडीने ते टोपलीचे झांकण उघडू नकोस तू ज्या प्रदेशात तुझे हित होईल असे वाटेल तेथे उघड."

चित्रसेनने योग्याने सांगितलेल्या गोष्टीवर मान हलवून स्विकृति दर्शविली व म्हटले–"महात्मन्! आपल्या कृपेचा मी फार ऋणी आहे. माझ्याकडून जी काय सेवा शुश्रुषा तुम्हांला हवी असेल ती करावयास मी तयार आहे.

ते उत्तर ऐकताच तो योगी खदखदून हसू लागला. नंतर म्हणाला–"मुला, तुझी नम्रता व भक्तिप्रेम ह्यावर मी अत्यंत आनंदीत झालो आहे. मी आता लवकरच मरणार आहे. तेव्हां आता ह्या परिस्थितीत तू माझी काय सेवा करणार परंतु मी तुझ्या कडून एक काम करून घेऊ इच्छितो. तू गुहेच्या बाहेर जाऊन पूर्वेच्या दिशेला पक्का असलेला दगड खाली खेच. हे तुझे माझ्यावर अनंत उपकार होतील.

चित्रसेन सिद्धला नमस्कार करून गुहेच्या बाहेर पडला योग्याने सांगितल्यानुसार त्यांनी दोन्ही हातांनी दगड ढकलला दुसऱ्याक्षणी भयंकर ध्वनी झाला व सारा आसमंत दुमदुमला गुहेच्या पुढच्या भागावर त्याने ती ढकलेली शीळा अशा तऱ्हेने बसली की कोणासही गुहा आहे हे समजणार नाहीं.

थोडावेळ चित्रसेन तेथेच स्तब्ध उभा राहला नंतर तेथून निघून दऱ्याखोऱ्या पार करून त्याने जगंलात प्रवेश केला. त्यालाच समजेनासे झाले की, आपण कुठे आलो.

आपल्याला राजधानीला जावयाचे झाले तर आपण कोणत्या दिशेला जावे तो अशा रस्ताने चालू लागला की दोन्ही बाजूने गर्द झाडी होती थोडावेळ वाटचाल केल्यानंतर सूर्य अस्तास जाऊ लागला. तेव्हां त्याला भुकेची जाणीव होऊ लागली.

अतिशय दमून भागून तो तसाच थोडा जंगलाचा रस्ता पार करून गेला पुन्हां त्याला एका उंचवट्या सारख्या ठिकाणी आल्यासारखे वाटले तेथे झाडे अजिबात नव्हती. थोडी विश्रांती घेतल्यानंतर त्याला अचानक खांद्यात अडकवलेल्या टोपलीची आठवण झाली. त्याला मनापासून वाटू लागले की, त्या योग्याने

आपल्याला दिलेल्या टोपलीत अशी कोणती अपूर्व वस्तु आहे. त्याला ती टोपली उघडण्याची प्रबळ इच्छा उत्पन्न झाली आणि त्याला योग्याने सांगितलेली गोष्ट लक्षात राहीली नाही.

चित्रसेनने खांद्यात अडकविलेली टोपली खाली जमिनीवर ठेवली व घाईघाईने त्या टोपलीवरचे झांकण उघडले व एकाग्र स्थिर नजरेने ती वस्तु काय आहे ते न्याहाळू लागला. तत्क्षणी त्याच्या डोळ्यासमोर एक प्रकाश उजळून निघाला. व त्या प्रकाशाने क्षणभर त्याचे डोळे दिपले. डोळे उघडल्यावर पहातो तो काय त्याच्या समोर अनेक उंचवृक्षांच्या मधे एक भव्य असा महाल उभा असलेला दिसला.

ते अद्‌भुत असे दृश्य पाहिल्यावर चित्रसेन क्षणभर दगडासारखा निश्चल झाला. आणि दुसऱ्या क्षणी त्याला योग्याने सांगितलेली गोष्ट लक्षात आली. आणि आपल्या घाईने उघडण्याचे त्याला अतिशय दुःख झाले. तो मनांशीच पुटपुटू लागला–"अरेरे! असा कसा मी मुर्खपणा करून बसलो बरे, घाईने ह्या अशा घनदाट जंगलात महाल तयार झाला. तो माझ्या काय कामाचा?" हाच जर धवलगिरी मधे असता तर काय छान झाले असते. माझ्या मूर्खपणाने योग्याने दिलेल्या सिद्धीचे उपकार मी व्यर्थ घालवले.

त्याच अवस्थेत चित्रसेनला जंगलाच्या मध्यभागातून एक कर्णकठोर आवाज ऐकू आला. पहातापहाता जंगलातील वृक्ष वेली अशा तऱ्हेने हलू लागल्या की; जणू काय वादळच उठले की काय. ते पाहून त्याला अत्यंत आश्चर्य वाटू लागले. तोच आपल्या हाताने झाडे झुडपे बाजूला सारीत एक राक्षस त्याला त्याच्या बाजूने येत असतांना दिसला. तो झटक्यात उठून उभा राहूला व त्याने आपल्या म्यानेतून तलवार खेचून बाहेर काढली.

राक्षस गडगडाटी हास्य करीत चित्रसेनच्या जवळ जवळ आला व त्याला दरडावीत म्हणाला–"अरे दुष्टा! तुझी ही हिम्मत ह्या उग्राक्षाला पहाताक्षणी मानव भयभीत होऊन आपले प्राण घालवतो परंतु तुझ्या सारखा म्यानेतून तलवार खेचून काढून माझ्या सामोरा येणार माणूस मी आजपर्यंत पाहिला नव्हता." असे म्हणत त्याने बाजुला वळून पहात त्याला विचारले–"काय रे हे घरटे तूच बांधले आहेस काय?"

"हो, हो!" चित्रसेन थोडासुद्धा न डगमगता त्याला म्हणाला.

ते उत्तर ऐकताच पुन्हा राक्षसाने गडगडाटी हास्य केले व त्याला दरडावून विचारले–"काय रे, हे जंगल काय तुझ्या बापजाद्याने पाणी शिंपून तयार केले काय? माझ्या परवानगी शिवाय तू हे घर बांधलेस. माहीत आहे हे जंगल उग्राक्षाचे आहे. तेव्हां सावध रहा! मी तुला तुझ्या घरासकट एका मोळी सारखे बांधून ह्या डोंगरावरून त्यापलीकडच्या डोंगरावर

चेंडू सारखे फेकून देईन." असे म्हणत तो खाली वांकून चित्रसेनला पकडण्याचा प्रयत्न करू लागला.

चित्रसेनने त्याच्या तावडीतून स्वतःला वाचवून म्हटले–"उग्राक्ष! उतावळा होऊ नकोस. मी जर येथे घर बांधून राहिलो तर त्याने तुझे काय रे बिघडणार आहे? जर कां तुला वाटत असले मी हे घर सोडून निघून जावे. तर मी इथून निघून जाईन"

ते काही चालणार नाही. माझ्या जंगलात माझा धिक्कार करून तू हे घर बांधलेस जर कां तुला तुझे प्राण प्रिय असतिल व ते वाचवावे असे वाटले तर मी घालतो ती अट मान्य कर." उग्राक्ष त्याला म्हणाला.

"कोणती अट?" चित्रसेनने विचारले.

"तू ह्या घरात राहून आपले आयुष्य सुखाने घालव. मला त्यापासून काही त्रास नाही. तुला जी मुल होतील त्यातील मोठ्या मुलाला अठरावे वर्ष लागले की माझ्या हाती सोपव." उग्राक्षाने आपली अट त्याला बोलून दाखविली.

राक्षसाची ती विचित्र अट ऐकून त्याला कसेनुसे वाटू लागले. तो विचार करू लागला– अजून पर्यंत आपले लग्न सुद्धा झाले नाही. तेव्हां अशा स्थितीत जर राक्षसाची अट जर मान्य केली तर आपले त्याने काय नुकसान होणार आहे? त्या कारणाने आपण आता त्याच्या तावडीतून निसटून तरी जाऊ शकतो व आपले प्राण वाचवू शकतो,

अशा प्रकारे चित्रसेनने विचारपूर्वक त्याला म्हटले–"उग्राक्ष! मी तुझी अट मान्य करतो. जेव्हां माझा मुलगा अठरा वर्षांचा होईल तेव्हां तुम्ही मला नविचारता त्याला घेऊन जाऊ शकता.

हे उत्तर ऐकताच राक्षसाचा आनंद गगनात मावेनासा झाला तो म्हणाला– "ऐक, तुला मी आत्ता मुक्त करतो. परंतु तू मला दिलेले वचन पाळावयास हवे." असे म्हणत राक्षस तेथून निघून गेला.

दोष कुणाचा?

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मौन पणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तू इतके श्रम करीत आहेस त्याला कारण काय असेल मला कळत नाही. पूर्वजांनी घातलेली उक्तिची तर आपल्याला चांगली माहीती आहे. की परक्यांची बुद्धी प्राण-घातक असते परंतु विवेकशील व्यक्ति तर केव्हां केव्हां हि गोष्ट विसरुन जाते व स्वतःच्या बुद्धीचा तिरस्कार करून मजेचे कारण बनते ह्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एका व्यक्तिची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन ऐक असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सुवर्णदेशावर शशांक नावाच्या राजाचे राज्य होते. त्याची पत्नी सुनंदा अत्यंत

रुपवती होती. राजाचे तिच्यावर प्राणापेक्षां जास्त प्रेम होते. ती जी काही इच्छा करत असे त्याची पूर्ती करण्याकरीता तो स्वतःच्या जीवाची सुद्धा पर्वा करीत नसे.

सुनंदाला कपडघालत्याचा व दागदागिन्याचा अत्यंत शौक होता. म्हणून राजाने अनेक दूरदूरच्या गावातून कुशल विणकर व सोनार आपल्या दरबारात आणून ठेवले होते. त्यात चंदन नावाचा एक विणकर व शोणक नावाचा एक सोनार होता. ते दोघे स्वतःच्या कलाकुसरीत अत्यंत निष्णात होते. त्यांचे नाव फक्त सुवंण देशातच नाही तर आजुबाजुच्या राज्यातून सुद्धा लोकमात्र झालें होते.

शशांक राजा राणीचा वाढदिवस दरवर्षी मोठ्या थाटाने साजरा करीत असे. त्याकरीता राणीसाठी आवश्यक ते कपडे व दागिने चंदन व शोणक कलात्मकतेने बनवून देत असत. ते दोघे एकदा एक नमुना तयार केला की, परत तसाच चुकूनही करीत नसत. त्यामुळे राजदरबारातील लोक नेहमी त्याची स्तुती करीत की, असे कुशल कारागीर लाखांत सांपडणें कठीण.

शशांक राजाचा सांरग नावाचा एक जिवश्च कंठश्च मित्र होता. राजा कोणताही सल्ला घ्यावयाचा झाला तरी प्रथम त्याचा विचार घेत असे. मग तो राज्यकारभारतील असो किंवा व्यक्तिगत त्याला विचारल्या शिवाय निकाल देत नसे. परंतु सांरगने कधीही स्वतःचे तोंड उघडून ह्या गोष्टीविषयी खरे जाणण्याचा प्रयत्न केला नाही. तो फक्त डोके हलवून गप्प बसत असे. राजाचा मंत्री मकरंद ह्याला हि गोष्ट अतिशय विचित्र वाटली व त्याबद्दल कुतुहल निर्माण झाले.

एकदा मकरंदने राजाला विचारले– "महाराज, मी बरोबर असतांना आपण साऱ्या महत्वपूर्ण गोष्टी सांरगला का ऐकवता तरी त्याने कधीही आपल्याला त्याचा विचार सांगितला नाही, तरी तुम्ही त्याचा सल्ला कां घेता ह्या पाठीमागचे काय गुढ आहे माझ्या ध्यानात येत नाही!"

"मी सांरगचे मन चांगल्या तऱ्हेने ओळखतो. जेव्हां कोणतीही गोष्ट तो सहन करू शकत नाही तेव्हांच तो त्याचे तोंड उघडतो, त्यामुळे त्याचा सल्ला फक्त शब्दांनेच ऐकण्याची जरूरी नाही" राजाने त्याला उत्तर देत म्हटले.

काही दिवसानंतर राणीचा वाढदिवस जवळ आला चंदन व शोणकने राणी करीता अत्यंत सुंदर असे दागिने वस्त्र तयार करवून पाठविले परंतु राणीने त्या वस्तू आवडल्या नसल्याचे सांगून परत पाठवून दिल्या.

हे ऐकताच राजाला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्याने चंदन व शोणकला बोलावून घेतले व आज्ञा केली की, जोपर्यंत राणीला दागीने वस्त्रे मनपसंत पडतील तोपर्यंत नविन नविन नमुने तयार करून पाठवित रहावी.

प्रयत्नांचीं पराकष्टा करून सुद्धा त्या दोघांनी बनवलेले दागिनें व कपडे राणीच्या पसंतीस उतरले नाहीत.

त्यावर राजाने आज्ञा केलीं की बहुदा तुम्हां लोकांच्या वाढत्या वयापरत्वे तुमच्या कलेतील सौंदर्य कमी झाले आहे. हि बातमी राजमहालात रहाणाऱ्या लोकां बरोबर मंत्री सारंगच्या सुद्धा कानावर जाऊन पोहोचली. ते सर्वजण राजा शशांककडे आले व म्हणाले–"महाराज, आपण चंदन व शोणकच्या बाबतीत जी आज्ञा

केली त्यावर आम्ही असे ऐकले आहे. ते म्हणजे त्याच्या वार्धक्यामुळे त्यांची निपुणता कमी होत चालली आहे हे काही आम्हालां योग्य वाटत नाही. आजपर्यंत आम्ही त्यांचे कौशल्य पहात आलो. आता अशी शंका घेणे म्हणजे बरोबर नाही. महाराणीने आपल्या कारागिऱ्यां कडून तयार केलेले कपडे व अलंकार आवडले नाहीत म्हणून पाठवून दिले हे काही योग्य कारण वाटत नाही. माझ्या मते ह्या गोष्टींवर आपण काळजीं-पूर्वक विचार करावयास हवा. आपण त्या कारागीरांना देशाबाहेर हाकलवून देणे म्हणजे देशातील कलेला हांकलल्यासारखे आहे. हे मला तरी उचित वाटत नाही.

राजाने मंत्र्याच्या सांगण्यावर लक्षपूर्वक विचार केला व त्याने अंतपुरात जाऊन राणीला समजावले.

राणी सुनंदाने गप्प राहून थोडा मनाशी विचार केला व आपल्या पतीला म्हणाली–आपल्या प्राणप्रिय मित्राने माझे डोळे उघडले आपण चंदन व शोणकला दर-बारातून हाकलून न लावता त्याचा भर दरबारात सन्मान करा हिच माझी इच्छा आहे."

राणीची इच्छा पाहून राजा शशांकला अत्यंत आनंद झाला राणीचे म्हणणें त्याला डावलता आले नाही. त्यांनी मंत्र्याना सांगून चंदन व शोणकचा उचित रूपाने सत्कार करण्यासाठीं आवश्यक तो प्रबंध दरबारात करावयास सांगितला.

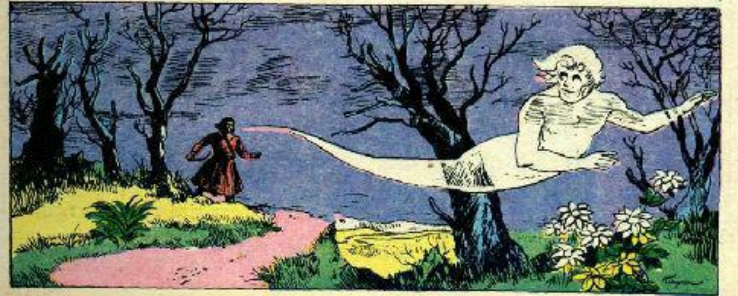
राजाचा निर्णय ऐकून मंत्र्याला अंचबा वाटला शिक्षा देण्याऐवजी त्याचा सत्कार करण्याचा निर्णय ऐकून मंत्री तथा दरबारी लोकांमधे एक गंमतीचा विषय बनला.

कसा कां होईना एका आठवड्यात चंदन व शोणकचा राजदरबारात भव्य सत्कार करण्यात आला व त्यांना अमुल्य अशा भेटी देण्यात आल्या. दोघांचा यथो-चित सन्मान केला गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, आपल्या पतीकडून सारंगने सांगि-तलेल्या गोष्टी ऐकून त्याने आपला विचार कां बदलला? तो त्याचा एक जिवश्चकंठश्च मित्र होता. म्हणून तर नाही नां? त्यामुळे त्याला नाराज करणें बरोबर नाही. असे तिला वाटले कां? ह्या शंकाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्याचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला–"तू जे काय म्हणतोस ते काही राणीचे मन बदल्याचे कारण नाही. सारंगने सांगितले की चंदन व शोणक आपापल्या कलाकुसरीमधे कुशल होते. त्यामुळे दोष आहे तो त्याच्या कलाकुसरीत नाही तर त्याचा कमीपणा दुसऱ्या कुठल्या प्रकारात होता. त्याने सांकेतीक रूपे जी गोष्ट सांगितली. ती राणीच्या चांगल्या प्रकारे लक्षात आली. वयोपरत्वे प्रत्येक माणसाचा अनुभव वाढत जातो. ह्याचबरोबर कला-कारांच्या निपुणते मधे त्याचे कौशल्य उजळून निघते परंतु मनुष्याच्या शरिरात वय वाढल्यामुळे त्याचा क्रमाने अंत होतो. हा शरिराचा धर्म आहे. त्याचे वर्चस्व सुद्धा घटत जाते. अशा प्रकारे चंदन व शोणक मार्फत तयार केलेले कपडे व दागिने राणीला अनुकूल वाटले नाही परंतु ते सांगण्याचे धैर्य राणीने स्वत: विचार करून सांगितले नाही. की आपले शरिर व वय हे ते दागिने व कपडे घालण्यायोग्य नाहीत. सारंगने सांगितल्यावर राणीला सत्य परिस्तीतीचा बोध झाला. तिला समजून आले की, कलाकारांच्या कला-कुसरीमधे काही कमतरता नाही. परंतु वय वाढल्यामुळे आपल्या शरिराची ठेवण शोभा गेल्यामुळे आहे. त्यामुळे तिने आपल्या पतीला निवेदन केले की त्या कारागिराचा भव्य सत्कार करण्यात यावा!"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौंन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृष्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

अधिकाऱ्याची निवडणुक

लक्षण देशावर राजा केतु राज्य करीत होता. जरूर पडली तरच राजाला मंत्र्या बरोबर राजगुरु लक्ष्मीनाथ पंडीत योग्य तो सल्ला देत असत.

एकदा राजाने दरबारात एक नविन जागेची योजना करून त्या जागेकरीता कोणा एका योग्य व्यक्तिची निवड करण्याचा निश्चय केला. ते पद सांभाळणारी व्यक्ति राजाचा मुख्य सल्लागार होईल असे सांगण्यात आले. राजाचा विचार होता. की, तो अधिकारी राज्यातील प्रमुख विभागातील कामाची पहाणी करण्यास नियुक्त करण्यात यावा.

अशा विशिष्ट जागेच्या पदावर नियुक्त करण्यात येणाऱ्या व्यक्तिची निवड करणे म्हणजे कठीण ते अत्यंत समर्थ योग्य अशा माणसाकडूनच होणें योग्य होते. त्या योग्य व्यक्तिमधिल उपयुक्तता शोधण्यासाठी वेगवेगळ्या विषयांवर विचारण्यात येणारे प्रश्नाजाने वेगवेगळ्या निपुण लोकांवर सोपविले. त्यात लक्ष्मीनाथ पंडीत सुद्धा एक होते.

राजाने सर्वांत प्रथम असा विचार व्यक्त केला की, उमेदवारांना फक्त शास्त्र संबधीत प्रश्न विचारले जावेत. त्यावर लक्ष्मीनाथ पंडीतानी राजाला म्हटले– "सुकेतु राज्यकारभाराच्या कामात मुख्य पद निभाऊन नेणारी व्यक्ति आपल्या पूर्वसुचना देऊन व आचार विचार ह्याची योग्यता ठेवणारी असावी. त्याच बरोबर त्या व्यक्तिला ह्या गोष्टीचे ज्ञान सुद्धा हवे की, घरात व बाहेर लोकांबरोबर कोणता कसा व्यवहार करावयास हवा. ह्या करीता मी निवडून येणाऱ्या लोकांकरीता अगदीं शेवटी चार प्रश्न विचारीन जो त्या प्रश्नांची सडेतोड उत्तरे देऊ शकेल तोच ह्या पदाला उपयुक्त म्हणून निवडला जाईल !"

राजगुरुने दिलेल्या सल्लयावर राजासकट इतर सर्वांनी मान्यता दर्शविली.

ह्यागोष्टी नंतर बरोबर एका आठवडयाने महाराजाने आपल्या मुख्य सल्लागाराच्या पदासाठी योग्य व्यक्तिची निवड करण्यास सुरवात केली. विभिन्नक्षेत्रामधिल अत्यंत हुषार निपुण व्यक्तिनी अनेक उमेदवारांना विविध तऱ्हेचे प्रश्न विचारले अगदी शेवटी सर्वांना लक्ष्मीपंडीत यांनी असे प्रश्न केले ते पाहून सर्वजण आवाक् होवून पाहू लागले.

एक हरण न केल्या जाणाऱ्या धनाचे हरण करणारी वस्तू काय ? अशी कोणती गोष्ट आहे की ती बायकोलाही सांगता येत नाही ? एका मुख्य राज्यअधिकाऱ्या साठी आवश्यक योग्यता व व्यवहार पद्धती कोणती ?

ह्यापूर्वी जे इतर सर्व प्रश्नाची उत्तरे देण्यात उतिर्ण झाले होते. त्यांना सुद्धा लक्ष्मीनाथ पंडीत ह्यांच्या प्रश्नांला उत्तरे देता आली नाहीत. मुख्यतर हरण न करणाऱ्या धनाचे पुन्हां हरण कसे ? हा प्रश्नतर कोणाच्याही डोक्यात शिरला नाही.

लक्ष्मीनाथ पंडीताच्या प्रश्नांचे समाधान न देऊ शकणारी माणसे लाजेने तेथून निघून गेली. ते पाहून राजाला अत्यंत दु:ख होऊ लागले म्हणजे ह्या पदासाठी योग्य व्यक्ति नाहीच कां ? त्याच

वेळी काशीनगरात शास्त्र शिकलेला विश्वनाथ नावाचा एक युवक समोर आला त्याचे वय पाहून सर्वांनी मनाशी विचार केला की, हा तरुण पंडीतांच्या प्रश्नाची उत्तरे देऊ शकेल? परंतु त्यांनी त्यांच्या प्रश्नांची तंतोतंत बरोबर उत्तरे देऊन सर्वांना आश्चर्यात पाडले, व तो सर्व परिक्षेत उतिर्ण झाला.

लक्ष्मीनाथ पंडितने त्याला चार प्रश्न विचारले त्याची विश्वनाथने अशी उत्तरे दिली–"हरण न केले जाणारे धन म्हणजे ज्ञानधन ह्याचे हरण करणारी वस्तू म्हणजे अहंकार आहे !"

हे उत्तर ऐकून लक्ष्मीनाथ पंडीत प्रसन्न झाले व त्याला म्हणाले–"अरे वा! बरोबर उत्तर दिलेस. परंतु हे सांग बायकोला सुद्धा न सांगता येणारी अशी गोष्ट कोणती ?

विश्वनाथ म्हणाला–"रहस्य !"

"शाबास !" आता माझा तिसरा प्रश्न अनर्थ निर्माण करणारी गोष्ट कोणती ?" लक्ष्मीनाथ पंडीतानी विचारले.

"आवश्यकतेपेक्षां कोणतीही अनावश्यक वस्तू अनर्थ निर्माण करते."

हे सुद्धा बरोबर उत्तर आहे. आता शेवटचा प्रश्न. एका मुख्य राज अधिकाऱ्याला कोणती योग्य व व्यवहार बुद्धी पाहिजे." त्यांनी विचारले.

त्यावर तो तरुण म्हणाला–"ह्यापूर्वी आपण ज तिन प्रश्न विचारलेत व त्याची जी उत्तरे मी दिली तिच उत्तरे ह्या चौथ्या प्रश्नाला लागू आहेत. जो माणूस ह्या मुख्य पदावर निवडून येईल तो अहंकारा पासून दूर असावा अगदी जवळच्या माणसाला सुद्धा राज्यातील रहस्य न सांगणारा व प्रत्येक विषयातील चांगले व वाईट जाणून स्वतःच जाणून व्यवहार करणे हे अत्यंत आवश्यक आहे !"

ती उत्तरे ऐकून लक्ष्मीनाथ पंडीतां बरोबर इतर सर्वांनी विश्वनाथचे तोंडभरून कौतुक केले राजा सुकेतुनें राज्याला अनुसरुन योग्य तो सन्मान करून त्याला आपला सल्लागार म्हणुन नियुक्त केले.

आपली देवळे :

चिदंबरम

कोण्या एका काळात दारुकारण्यात ऋषीचा एक आश्रम होता. त्या आश्रमात रहाणारे मुनी ज्ञान व महिमां जाणण्याची अद्‌भुत् शक्ति प्राप्त झालेले होते. त्यामुळे त्या शक्तिचा त्यांना फार गर्व होता. त्यांचे असे मत होते की, आपण त्या करवी सर्वांकडून आपली पूजा प्राप्त करून घेण्याची अर्हता ठेववी.

एके दिवशी मुनी जेव्हां आश्रमातून बाहेर गेले होते. तेव्हां एक तरुण भिक्षुक मधुर आवाजात गाणें म्हणत व कथा सांगत त्या आश्रमाच्या बाजूला आला. त्या तरुण संन्याशाला पहातांच आश्रमातील मुनीपत्नी त्याच्यावर आकृष्ट झाल्या व सर्वांनी त्याला चोहोबाजूने घेरले.

परतलेल्या मुनींनी ते सर्व दृष्य पाहिले व त्यांना भयंकर संताप आला. ऋषींनी आपापल्या पत्नींना घरात जाण्याविषयी धमकावणीच्या सुरात सांगितले परंतु त्याच्या बोलण्याचा परिणाम कोणावरही झाला नाही. ऋषीपत्नींनी व त्या तरुणांनी त्या मुनींकडे डोळे वर करून सुद्धा पाहिले

त्यावर ऋषींनी आपल्या अद्भुत् शक्तिचा प्रयोग करण्याकरीता संकल्प केला व एका वाघाची सृष्टी केली व त्याला त्या तरुणावर सोडले. तो वाघ भयंकर डरकाळ्या फोडत त्या भिक्षुकावर तुटून पडण्याकरीता त्याच्याजवळ येऊन पोहोचला.

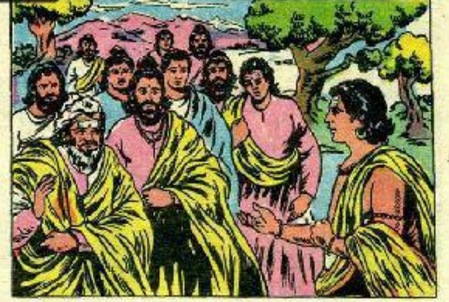
तेवढ्यात त्या तरुण भिक्षुकाने मंदहास्य करीत त्या वाघाला स्पर्श केला. दुसऱ्या क्षणी तो वाघ अदृष्य झाला. त्या वाघाचे कातडे फक्त त्या तरुणाचे कटी वस्त्र म्हणून राहून गेले ते पाहून सर्वांनाच अत्यंत आश्चर्य वाटले.

परंतु तेवढ्यावरच त्या ऋषींनी आपल्या प्रयत्नाचा त्याग केला नाही. त्यांनी आपल्या शक्तिनी एका गिड्ढ्या राक्षसाची सृष्टी केली व त्या राक्षसाला त्या तरुण भिक्षुकावर सोडून दिले. तो गिड्ढा राक्षस भयंकर अक्राळ विक्राळ रूपात गर्जना करीत त्या तरुणाजवळ आला. आणि दुसऱ्या क्षणी त्या तरुणाच्या पायाखाली सांपडला.

ते दृष्य पहाताच सर्व ऋषिंच्या मनांत ज्ञानोदय झाला. व त्यांना कल्पना येऊ लागली की, तो तरुण साधारण व्यक्ति नसून कोणी देव असावा व वेष पालटून आपली परिक्षा घेण्याकरीता येथे आला असावा. त्यानंतर सर्व ऋषी त्या तरुणा समोर आले व त्याला हात जोडून नमस्कार करीत विनयाने म्हणाले–"महात्मन्, आपण कोण आहात ?"

त्यावर त्या तरुणाने आपले स्वस्वरूप दर्शन त्या सर्व ऋषींना करविले. ते साक्षात परमेश्वर शंकर होते. आपले भक्त बनलेल्या त्या ऋषींचा अहंकार काढून टाकण्याच्या उद्देशांनी त्यांनी हे सर्व कारस्थान रचले होते. जेव्हां ऋषींपत्नींनी सुद्धा त्यांच्या महिमांना महत्व दिले नाही. तेव्हांच त्यांचा गर्व हळूहळू नष्ट झाला व सर्व ऋषींनी शंकराला साष्टांग नमस्कार केला.

ह्यानंतर सर्व ऋषीमुनी शंकराच्या समोर बसून त्याचे गुण गान गाऊ लागले. त्यां त्यांच्या गीताने तन्मय होऊन शंकर नाचू लागला. शंकराचे नृत्य पाहून सर्वजण परमानंदित झाले. परंतु थोड्यावेळात शंकर अंतर्धान पावला.

शंकराच्या त्या अद्भुत नृत्याच्या अनेक गोष्टी आदिशेषने ऐकल्या व त्याच्या मनांत शंकराचे दर्शन करुन त्याचे नृत्य पहाण्याची उत्कंठा लागली. त्यांनी शंकराकडे प्रार्थना केली की, आपली मनोकामना पूर्ण व्हावी. परंतु विश्व विधान असे होते की, कोणी कां असेना त्याला शंकराचे नृत्य पहावयाचे झाले तर त्याला मानव जन्म धारण करावा लागेल.

आदिशेषाने पंतजालिचे रूप घेऊन जन्म घेतला व त्याने शंकराचे दर्शन घेऊन त्याचे नृत्य पाह्यिले. नटराजांच्या मुर्तीच्या पायांशी एक गर्विष्ट अहंकारी राक्षस आहे. त्या मुर्तीच्या एका हातात डमरू म्हणजे ते एक जीवन संगीताचे द्योतक आहे. दुसऱ्या हातात अग्नी हि परमशक्ति आहे. तिसरा हात भक्तांच्या करीता अभय हस्त केलेला व चौथा हात शरण आलेल्यांचे रक्षण करणारा.

शंकराने जेथे नृत्य केले ते ठिकाण अत्यंत प्राचिन काळापासून चिदंबरम् नावाने शंकराचे प्रसिद्ध स्थान आहे. बत्तीस एकर जमीनच्या क्षेत्र-फळभागामधे निर्माण झालेले हे ठिकाण प्रचंड असे हें मंदिर दोन हजार वर्षे जुने आहें. ह्या देवळांतील अद्भुत शिल्प दर्शकांच्या मनाचे समाधान करते व आनंद देते.

हा पहा मीआलो!

एक हजार वर्षांपूर्वी चीन देशातील हांगीचं नावाच्या एका शहरात एक प्रसिद्ध चोर रहात होता. परंतु हे कोणालाही माहीत नव्हते की, खरे त्याचे नांव काय आहे. व तो कसा आहे. त्याने अनेक घरात घुसून चोऱ्या केल्या व दरोडे घातले परंतु कोणी त्याला अद्याप पाहू शकले नव्हते. जेव्हां तो चोरी करण्यास जाई. तेव्हां तो त्यांच्या घरावर लिहीत असे–"पहा मी आलो!"

त्या कारणाने सर्वजण त्या चोराला "पहा मी आलो!" असे संबोधु लागले

कालक्रमाने 'पहा मी आलो!' च्या चोऱ्या करण्याची हद्द फारच वाढली लोकांनी सरकारकडे तक्रार केली की, त्यांनी आपल्या पाठीमागची चोराची कटकट थांबवावी त्यावर शहरातील न्यायाधीशाने कोतवालाला आज्ञा करीत सांगितले की, "पहा मी आलो!" ला लवकरात लवकर पकडून आणावे त्या करीता एक मुदत दिली.

शहराचे संरक्षण करणारे सर्व शिपायी मोठ्या संकटात सांपडले कारण चोर अत्यंत हुषार होता. त्यातून तो कोण आहे? कसा दिसतो व कुठे रहातो. ह्याचातर कोणालाही गंध नव्हता. अशा व्यक्तिला पकडणें म्हणजे काही तोंडच्या गप्पा नव्हत्या सरते शेवटी शिपायाने एका माणसाला पकडून न्यायाधिशाकडे आणले व म्हटले की–'सरकार! 'पहा मी आलो' चोर! ह्याला शिक्षा देऊन आमच्या मागची कटकट मिटवा"

न्यायाधिशाने विचारले–"हे सांग, हा चोर आहे, ह्याला तुझ्याकडे काय पुरावा आहे?"

"सरकार! आम्ही मोठ्या सावधगिरीने ह्याचा मागोवा काढून ह्याला पकडून आणले आहे.

"नाही मालक, हे लोक आपले कर्तव्य पार पाडण्याच्या उद्देशाने कोणलाही पकडून आणू पहातात. दुर्दैवाने मींच त्यांच्या हाती सांपडलो" त्या माणसाने कळवळून म्हटले. न्यायाधिशाला संकोच करत असलेला पाहून शिपायांच्या सरदार कोतवालाने जरा जोर करीतच म्हटले–"सरकार, तुम्ही ह्यांच्या म्हणण्याला कळवळा येऊन ह्याला अजिबात सोडून देऊ नका हाच खरा चोर आहे. ह्याला पकडण्याकरीता आमचा अर्धा क्षीण गेला. जर कां त्याला सोडून द्याल तर तो चुकूनही पुन्हां हाती लागणार नाही"

कोतवालाच्या म्हणण्याला न्यायाधिशाने संमती दर्शविली व म्हटले ठिक आहे, सध्या ह्याला आपल्या तुरूंगात कैदी म्हणून बंद करून ठेवा तो म्हणतो त्या तक्रारीचे खरेपण उघड होईल.

पकडण्यात आलेली व्यक्ति खरी चोर होती. त्याने तुरूंगात पाऊल ठेवता क्षणीच शिपायांना मोठ्या अदबीने निवेदन केले व म्हटले–"हुजूर, जेव्हां शिपायांनी मला बंदिस्त केले तेव्हां जी संपत्ती माझ्यापाशी होती ती त्यांनी हिसकावून घेतली जर कां तुम्हाला संकट वाटणार नसेल तर मी डोंगरातील देवीच्या देवळापाशी एका फुटक्या विटे खाली लपवून ठेवली आहे ती तुम्ही घ्या"

तुरूंगातील अधिकाऱ्याने प्रथम त्याच्या म्हणण्यावर विश्वास केला नाही. परंतु त्याने जेव्हां त्या डोंगरावरच्या देवळाजवळ त्या फुटक्या विटा काढल्या तेव्हां त्याचा स्वत:च्या डोळयावर विश्वास बसेनां तेथे एक शेर चांदी सांपडली.

त्या दिवसापासून तो अधिकारी त्या चोरा बरोबर मैत्रीपूर्ण व्यवहार करू लागला.

असेच काही दिवस लोटले–"एक दिवस संधी पाहून तो चोर त्या अधिकाऱ्याला म्हणाला–"साहेब, मी त्या पुला खाली थोडेफार धन पुरून ठेवले आहे तुम्ही ते सुद्धा कां जाऊन घेत नाहीत"

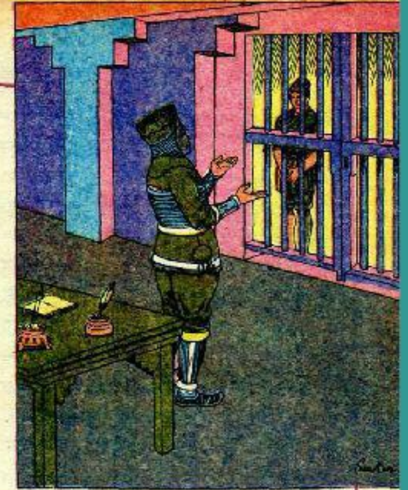
अधिकाऱ्याने विचारले–तेथे सतत माणसांची वर्दळ असते मग मी कसा काय घेऊ?

परंतु अधिकाऱ्याने त्याचा पूर्णपणें फायदा घेतला तेथून पाच शेर चांदी उकरून काढली. ह्यानंतर दोघांच्यात गाढ मैत्री निर्माण झाली. एक दिवस रात्री अधिकारी कैद्या बरोबर पिण्याकरीता दारूची बाटली घेऊन आला.

"हे बघ बाबा! आज रात्री मी माझ्या घरी जाऊन येतो. सकाळ पर्यंत पुन्हां परत येईन तुझी शपथ घेतो. हे समजून घाबरू नकोस की मी पळून जाईन मी पळून गेलो तर ह्याचा सरळ अर्थ मी माझा गुन्हां कबुल केला. त्यातून पळून जाणं म्हणजे अनर्थ आहे. कारण की आज नाही तर उद्या न्यायाधिशाला मला मुक्त करणे भाग आहे. मी तर अपराधी नाही नां कैद्याने विश्वासुपणे त्याला सांगितले.

कैद्याला तुरूंगातून सोडून देणे म्हणजे धोक्याचे आहे समजून सुद्धा त्याच्यावरच्या मैत्रीमुळे अधिकाऱ्याचा नाईलाज झाला त्याने शिपायांना आज्ञा केली परंतु त्या कैद्यांने तुरूंगाच्या बाहेर जाण्याकरीता दरवाजाचा उपयोग केला नाही. तर तो वरून उडी मारून बाहेर निसटला.

आणि पुन: परत त्या छताच्या फटीतून परत आला व खाली झोपलेल्या अधिकाऱ्याला उठवून म्हणाला–"हा पहा मी आलो! हा पहा मी आलो!"

"अरे वा! तू तर आपले वचन तंतोतंत पाळलेस चांगला सज्जन गृहस्थ आहेस!" अधिकारी प्रसन्नतेने म्हणाला.

"असे कसे मी जर तसे केले नसते तर आपली अब्रु धुळीला मिळाली असती नां! बाबा, तू जे उपकार माझ्यावर केलेस. ते मी आयुष्यात विसरणार नाहीं. आपल्या कृतज्ञतेवर प्रसन्न होऊन मी आज आपल्या घरात एक भेट वस्तू ठेऊन आलो आहे. ती पाहून या! त्यावर तुरूंगाचा अधिकारी घरी निघून गेला.

"अहो, मी आपल्याला आत्ताच निरोप पाठवणार होते. तर तुम्हीच स्वत: आलात माहीत आहे, आज कशी विचित्र

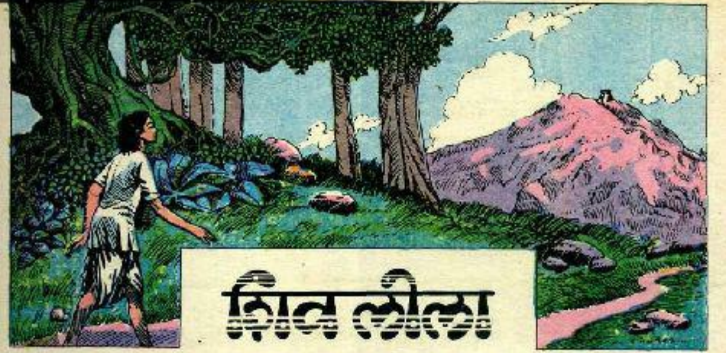

गोष्ट झाली. आपल्या घराच्या पञ्यावर कसला तरी आवाज झाला. आणि एक गांठोडे आपल्या खोलीत वरून पडले उघडून पहाते तो काय त्यात सोन्या चांदीच्या थाळया होत्या" तुरूंगाधिकारीच्या बायकोने आश्चर्याने सांगितले.

अधिकाऱ्याला तावडतोब लक्षात आले की त्या कैद्यांने दिलेली भेट हिच आहे. त्याने पत्नीला सांगितले–"अग, तुला पुण्य लागेल तू जोरात आवाज करून बोलू नकोस ह्या वस्तू मोठ्या काळजीपूर्वक लपवून ठेव ह्यानंतर संधी मिळताच ह्या वस्तू विकून आपल्याला पैसे करता येतील.

त्या दिवशी न्यायालयात जे गुन्हेगार आले त्यातील सहा सातजणांनी न्यायाधिशाला निवेदन केले–"सरकार, काल रात्री आमच्या घरात 'पहा मी आलो' चोर घुसला त्याने आमचे सर्व घरातील सामान लुटले व भिंतीवर आपले नाव लिहून तो पळून गेला. त्याला कृपा करून पकडा. मी त्याचवेळी मनांत विचार करीत होतो. की शिपायांनी खोट्या चोराला पकडले नाही कोण्या अशातशा माणसांसच पकडून आणले खरा चोर तर शहरात लुटालुट करीत फिरत आहे! न्यायाधिशानें मनोमन जाणले. ह्यानंतर न्यायाधिशाने असा आदेश तुरूंगाधिकाऱ्याकडे पाठविला की, तुरूंगातील कैद्याची मुक्तता करण्यात यावी कारण एका निरपराध्यावर फुकटांफाकट अन्याय होत आहे! नंतर त्याने कोतवालाकडे असा निरोप सांगुन आज्ञा केली. 'पहा मी आलो' नावाच्या चोराला अमुक एका वेळीच कैद करावे.

अशा प्रकारे खरा चोर तुरूंगात येऊन सुद्धा सुटून गेला. अशा तऱ्हेने तो पळून गेलेला माणुसच खरा चोर आहे. परंतु ही गोष्ट फक्त तुरूंगाधिकाऱ्या शिवाय कोणालाही माहित नव्हती कारण त्याने जो चोरलेला माल होता तो अधिकाऱ्या जवळ होता त्यामुळे अधिकाऱ्यांला त्याच्या विषयी तोंडातून व काढण्याची हिमंत झाली नाही.

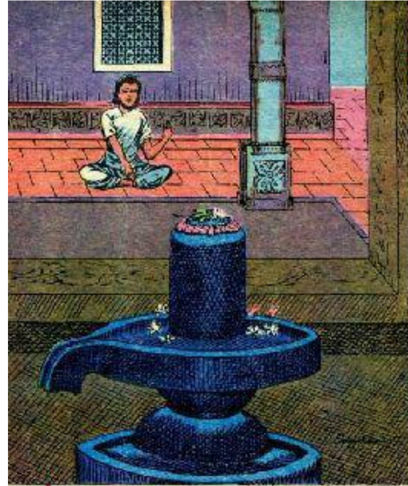

तुझ्या मेहुण्यासारखा प्रतापी वीर त्रिलोकात नाही. आईकडून आपल्या ताईचे व मेहुण्याचे नाव गाव कळल्यावर शिवरामला परमानंद झाला तो म्हणाला–"आई, तरमग मी या दिवाळीला आपल्या ताईला आणि मेहुण्यांना बोलावून घेऊन येणार आहे. सर्वांच्या घरी भाऊबिजेच्या दिवशी बहीण व मेहुणे येणार आहेत नां? आपण आजपर्यंत आपल्या ताईला किंवा मेहुण्यांना बोलाविले नाही!"

"बाळ! तुझे बाबा गेल्यापासून त्यांना बोलावून आणणार कोण तू अजून लहान आहेस. वाटेत जंगल आहे. आणि जंगलात रानटी श्वापदे आहेत तुझे मेहुणे फार ऐश्वर्यवान आहेत ते आपल्या सारख्या गरिबाच्या घरी कसे काय येतील? ते आले तरी एकटे येणार नाहीत त्याचे नोकरचाकर पण बरोबर येतील? इतक्या लोकांच्या राहण्याची व खाण्यापिण्याची व्यवस्था आपण कशी करायची? तू मोठा होऊन मिळवू लागलास म्हणजे बोलावून घेऊन ये!" आईने मुलाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करून पाहिला.

शिवराम काहीच बोलला नाही. दुसऱ्या दिवशी पहाटे कोणी जागे होण्यापूर्वी उठला आणि आईला सांगितल्याशिवाय घराबाहेर पडला. श्रीशैल पर्वताची वाट विचारीत क्रुर श्वापदाची फिकीर केल्याशिवाय श्रीशैल क्षेत्री आला. तेथे सर्वदेवांचे दर्शन करून व तीर्थस्नान करून

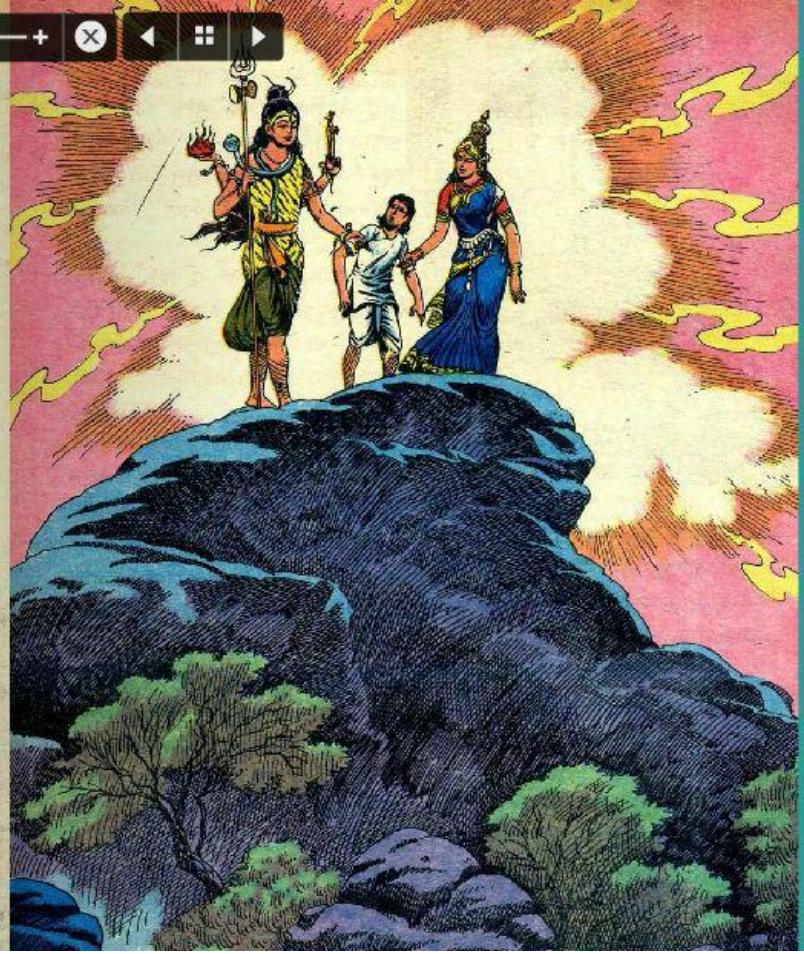
त्याने आपल्या बहिणीची व मेहुण्यांची चवकशी केली त्याने एकाला विचारले– "काय हो! मल्लिकार्जुन कोठे राहतात?" त्या गृहस्थाने त्याला मल्लिकार्जुनाचे देऊळ दाखविले. देवळात शिवरामला फक्त शिवलिंग दिसले.

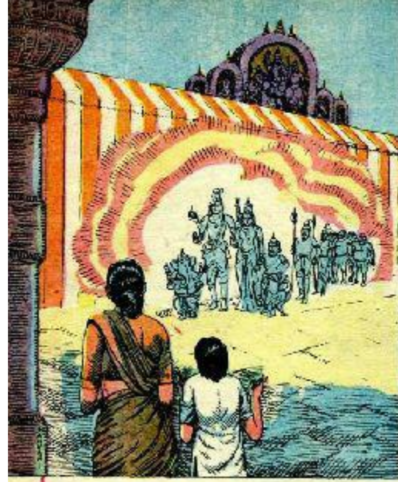
शिवराम दमून गेला होता. तो पिंडी-समोर बसून म्हणाला–"अहो तुम्हांला आणि ताईला घेऊन जायला मीं आलो आहे. दिवाळीं आली आहे नां? सर्वांच्या घरी त्यांची ताई व मेहुणे येणार आहेत. माझी आई तुमची आणि माझ्या ताईची वाट पहाते आहे. तुम्हांला आजपर्यंत आम्ही कधी बोलाविले नाही, म्हणून रागावलात का? तुम्ही किती मोठे आणि श्रीमंत असला तरीं आपले नाते कधी सुटते का? आम्ही गरीब आहो, म्हणून तुम्हीं आला नाहीत तर ते नाही मला आवडणार! मी तुम्हाला दोघांना बरोबर घेऊन जाऊनच परतणार!"

शिवराम म्हणाला ते त्या दगडाच्या देवाला कळले की नाही, शिवरामला कळले नाही. तो आपली बहीण भ्रमरांबेच्या देवळांत गेला आणि तिला घरी येण्यासाठी खूप आळविले. शेवटी तो अगदी वेडापिसा झाला आणि त्याने डोंगराच्या कड्यावरून उडी मारून आत्महत्या करण्याचे ठरविले. एकटा परत गेला तर इतर सवंगड्यांसमोर त्याची मान खाली होईल. तो अपमान त्याला असह्य वाटला आपल्या ताईसमोर आणि मेहुण्या समोर त्याने आपला शेवट करून घेतला तर पाप त्या दोघांच्या शिरांवर येईल असे त्याला वाटले.

असा विचार करून शिवराम डोंगराच्या कड्यावर जाऊन उभा राहला. इतक्यात कोणी तरी पाठीमागून येऊन त्याच्या दोन्ही खांद्यावर हात ठेवले. त्याच्या एका बाजूला एक पुरुष व दुसऱ्या बाजूला एक स्त्री होती.

कोण तुम्ही? माझ्या ताईला व मेहुण्यांना माझी फिकिर नाही तर तुम्ही

कां आलां मला मधे अडवायला?" शिवरामने विचारले.

"शिवराम! अरे मीच तुझी ताई भ्रमरांबा आणि हे तुझे मेहुणे! तू पूर्वी कधी आम्हांला पाहिले नाहीस. म्हणून ओळखले नाहीस कोणी तरी आम्हांला सांगितले की सोमदेवांचा मुलगा इकडे आला आहे, म्हणून हुडकत आम्ही आलो." ती स्त्री म्हणाली.

शिवरामने आनंदानें दोघांना नमस्कार केला. त्यांनी शिवरामची आणि गणपती व कुमारस्वामीची ओळख करून दिली. शिवरामने आपल्या भाच्यांना दिवाळीला त्याच्या घरी यायचे बोलावणे केले. त्यांनी होकार दिला.

तिकडे शिवराम दिसलां नाही तेव्हां त्याच्या आईने पुष्कळ चवकशी केली. तिला शंका आली की मुलगा आपल्या ताईला आणि मेव्हण्यांना आणण्यासाठी श्रीशैल क्षेत्री तर गेला नसले!

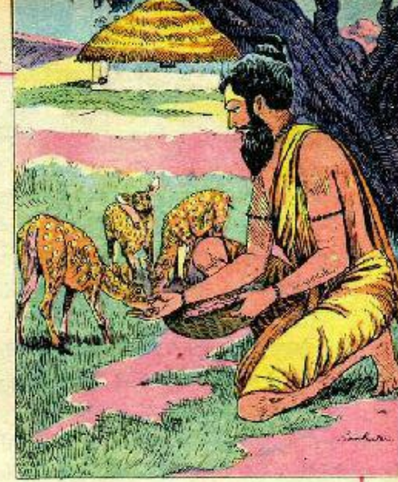
काही दिवस लोटले. दिवाळी आली शिवराम घरी येऊन आईला म्हणाला– "आई! मी ताईला मेहुण्यांना आणि आपल्या भाच्यांना बरोबर बोलावून घेऊन आलो आहे आणि ते सर्व गावातल्या देवळाजवळ वाट पाहात आहेत. शिवरामची आई त्याच्या बरोबर धावत देवळात गेली. पार्वती-परमेश्वर आणि गणपती कुमार-स्वामी सर्वांना तिनें घरी येण्याबद्दल फार आग्रह केला. सर्व घरी आले तोपर्यंत घराचे रूपच बदलले होते. लहानश्या घराच्या जागी त्यांना एक सुंदर महाल दिसला पाहुण्यासह शिवराम व त्याच्या आईने घरात प्रवेश केला. गावकरी तो दिव्य महाल पाहून आश्चर्य चकित झाले. त्या महालाचे बाहेरचे मुख्य द्वार बंद होते. परंतु आत पुष्कळ लोक असल्याचा भास होत होता.

दिवाळीच्या दिवशी शिवरामच्या घरी पाहुणे म्हणून आलेले शिवपार्वतीच ते त्यांनी मायलेकांना बरोबर घेऊन कैलास लोकी गमन केले.

गयासुर नामक एक राक्षस त्रिलोक जिंकून कैलास लोकावर चालून आला. तेव्हां शंकराने आपली जटा झाडली. त्यातून एक भयंकर मुख धारण करून एक महाकाय व्यक्ति जन्मली आणि त्या राक्षसाला गिळायला धावली. गयासुर भीतीने थरथर कांपू लागला आणि शंकराच्या पाया पडून क्षमा मागू लागला. शंकराने त्याला अभयदान दिले. भयंकर मुख असलेला तो महाकाय ओरडू लागला की–"मला खायला द्या!" शंकराने त्याला स्वतःचा देह भक्षण करण्याचा आदेश दिला. शंकराच्या आज्ञेप्रमाणे त्याला स्वतःच्या देहाचे भक्षण करावे लागले. त्याने आपल्या देहाचे भक्षण केले. आता त्याचे मुख काय ते उरले. शंकराने "किर्तीमुख" हे नाव देऊन वरदान दिले. की तो सर्वदा देवांच्या डोक्यावर वास करील व त्यांची किर्ती वाढवील.

अशा तऱ्हेने शंकराचाच एक अंश "किर्तीमुख" रूपे मकरतोरणाच्या मध्यभागी देवांच्या शीर्षस्थानी सुशोभित होऊ लागला.

प्राचीनकाळी बदरिकाश्रमात दुर्वास ऋषि तपश्चर्या करीत होते. एके दिवशी दुपारी ते देवांची अर्चना करून आहुती देण्यांच्या काही गोष्टी हरिणाच्या बछड्यांना खाऊ घालीत होते त्यावेळी एक गंधर्व आकाश-

मार्गे आपल्या पत्नीसह जात होता. त्याचे नांव तुंबुर होते. त्याने त्या हरणांच्या बछड्यांना पाहून चुटकी वाजविली त्या आवाजाने घाबरून ती पिल्ले पळाली. त्यावर दुर्वासांना अत्यंत संताप आला ते स्वभावतच अत्यंत रागीट होते. त्यांनी तुंबरला शाप दिला कीं तू मानव जन्म धारण करशिल.

तुंबर शाप ऐकून घाबरून गेला व खाली उतरून म्हणाला–"स्वामी, मी हरीणांच्या पिल्लांना पाहून त्याच्यांवर मुग्ध झालो व हाताने चुटकी वाजविली. ती मला शाप बनली. तुमचा शाप अमोघ आहे. तो बदलणे शक्य नाही. त्यामुळे तुमच्या शापानुसार मी मनुष्याचा जन्म घेईन परंतु

माझी आपल्यास एक विनंती आहे. की मनुष्य जन्मात माझी शंकरावर भक्ति असावी." त्यावर दुर्वासाने तुंबरला त्याची इच्छापूर्ण होण्याकरीता त्याच्यावर अनुग्रह केला. दुर्वासांच्या शापामुळे तुंबरने कांचीपुर येथे वैश्य कुटुंबात चिरुतोंड नावाने जन्म घेतला. त्याची पत्नीसुद्धा मानव जन्मात तिरुवेंगनाची झाली. त्यांना चिलया नावाचा एक मुलगा झाला.

चिरुतोंड हा खूप मोठा शंकरभक्त होता. तो नेहमी एकनाथची अर्चना करून शंकर-भक्तांना लागणाऱ्या वस्तू पुरवीत होता.

एक दिवस त्याच्या घरी एक शिवभक्त आला. त्यानें चिरुतोंडला आशिर्वाद दिला. चिरुतोंडने त्याची पुजा केली. त्यावर त्या शिवभक्तानें म्हटले–"बाळ दररोज उसाच्या रसाने शंकराचा अभिषेक करण्याचा माझा रिवाज आहे. तेव्हां पांचशेर उसाचा रस मला पाहिजे आहे.

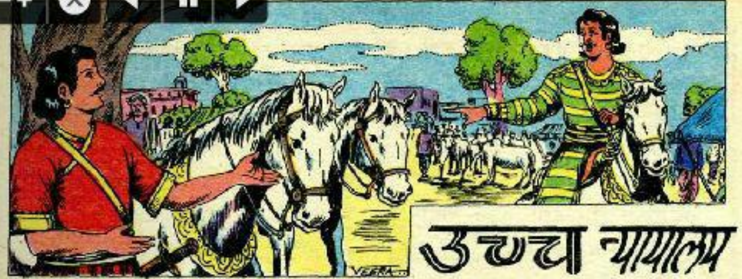
चिरुतोंडला अत्यंत आनंद झाला. तो त्याक्षणी पैसे घेऊन घराबाहेर पडला.

पांचशेर रस काढायला शंभर उस तरी पाहिजे त्यामुळे चिरुतोंडने शंभर उस खरेदी केले. त्याची एक मोळी बांधली परंतु ती एवढी जड मोळी त्याला काही उचलता आली नाही. त्यावेळी शंकर भगवान स्वतः मनुष्यरूपात आले व त्यांनी तीं मोळी उचलली व ते अदृष्य झाले.

ते पाहून चिरुतोंडला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्याने आपल्या चरख्यात रस पिळून काढला व तो त्या अतिथीच्याजवळ नेऊन दिला. शंकराचा अभिषेक झाला.

कैलासावर शंकराचा देह घामाने थबथबलेला पाहून पार्वतीनें त्याला त्याचे कारण विचारले. शंकराने तिला चिरुतोंड विषयी सर्व हकिकत सांगितली व म्हटले–"माझा परमभक्त ती उसाची मोळी उचलू शकला नाही. म्हणून मी त्याला थोडी मदत केली मग काय त्याला दरदरून घाम फुटला आणि ते पाहून मला सुद्धा घाम आला." त्यावर पार्वतीने त्या भक्ताला पहाण्याची इच्छा शंकरा जवळ व्यक्त केली.

उच्चा न्यायालय

चम्पक देशावर लिलाधर नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या बायकोचे नाव नंदिनी होते. राजाचे राणीवर फार प्रेम होते. तो तिच्याशी अशा तऱ्हेने वागत होता की, चुकूनही तिचे मन दुखावले जाणार नाही.

राणीचा धाकटाभाऊ नागसेन बहिणी-कडे आश्रयास होता व तो राज्यकारभारात मन मानेल तसे व्यवहार करीत होता. आणि त्याला जर कोणी विरोध करू लागला तर त्यांना तो धमकी देत असे की हे सर्व मी राजाच्या सांगण्यानुसार करीत आहे.

नागसेनाचा अत्याचार वाढू लागला. राजदरबारी अधिकाऱ्यांनी ह्या बाबत राजा-कडे तक्रार केली. परंतु राजा असे समजून गप्प राहला की जर कां आपल्या मेहुण्याला रागावले व त्याला शिक्षा दिलीं तर राणीला त्याचे फार दुःख होईल.

एकदा जयमल्ल नावाचा एक तरुण दोन घोड्यांना घेऊन राजधानीला विका-वयास आला. बाजारात विकावयास ठेव-लेल्या घोड्यांकडे नागसेनचे लक्ष गेले. तो त्या तरुणांजवळ गेला.

जयमल्लनें विचार केला की, तो कोणी ग्राहक असावा. तो घोड्यांची किंमत सांग-णार तोच नागसेनने त्याला दटावून म्हटले–"ऐक, तुला किंमतीच्या रूपात चांदीची पंचवीस नाणी द्यावयास हवीं. नाही दिलीस तर तुला एक घोडा द्यावा लागेल!"

जयमल्लला अतिशय अचंबा वाटला तो म्हणाला–"खरे तर घोडे विकले सुद्धा नाहींत तर मी कुठचे पैसे देऊ!"

ते उत्तर ऐकताच नागसेनचे डोके भडकले तो चिडून त्याला म्हणाला–"काय रे तू मला कोण समजलास?"

असे म्हणत त्याने एक थप्पड लगावली. ते पाहून जयमल्लचा राग उफाळून आला त्याने तलवार खेचून बाहेर काढली. थोडावेळ दोघांच्यात खूप चकमकी सुरू झाल्या त्यात नागसेन जखमी होऊन पळून गेला.

तो सरळ राजापाशी येऊन पोहोचला. त्यावेळी मंत्री मकरंद आणि राणी नंदिनी दोघे तेथेच होते.

नागसेनने राजाला तक्रारीच्या सुरात सांगितले–"महाराज, घोड्याची विक्री करणारा एक खेडूत ह्या शहरात आला आहे. तो खूप दुष्ट आहे. त्याने मला मारून जखमी केले. आता तो बाजारात आहे. तुम्ही ह्याक्षणी त्याला ताबडतोब बांधून घालून आणा व त्याला कठोर शिक्षा करा. राजानें त्यावर शिपायांना बोलावणे पाठवले. तेवढ्यात मंत्री राजाला म्हणाला–"प्रभू! कठोर शिक्षा नंतर द्यावी प्रथम त्यापूर्वी तेथील त्या व्यापाऱ्या बरोबर इतर साक्षीदारांना बोलवावे तेव्हांच तर न्याय अन्याय खऱ्या तऱ्हेने होऊ शकेल.

त्यात नंदिनीने मधे पडत म्हटले–"राजबंधुवर हात चालवणे ह्यापेक्षा दुसरा कोणता मोठा गुन्हा होऊ शकतो. ताबडतोब त्याला पकडून फांसावर चढवा. अशी आज्ञा फर्मावून राणी तेथून निघून गेली.

शिपायांनी नगरात जाऊन जयमल्लला पकडून राजापाशी आणले. जयमल्लने राजाला हात जोडीत नम्रतेने निवेदन केले. की आपल्याला कोणत्या कारणाकरीता नागसेनवर हल्ला करावा लागला व त्याला जखमी केले. राजाला त्याचे म्हणणे योग्य वाटले. परंतु राणी निराश होईल असा विचार मनांत येताच त्याने त्याला फांशीची शिक्षा फर्मावली शिपायी जयमल्लला पकडून तुरुंगात घेऊन गेले. फांशीची शिक्षा दुसऱ्या दिवशी देण्यात येणार होती.

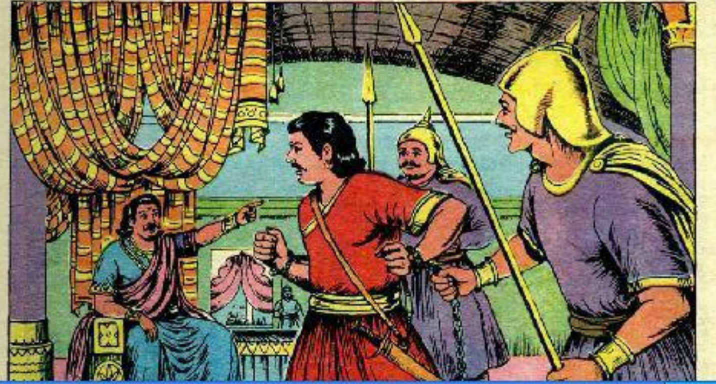
राजाचे मन त्याला खाऊ लागले तो व्याकुळ होऊ लागला त्याने एका निर्दोष माणसांला आपणहून शिक्षा केली. त्याच्यावर अन्याय केला त्यामुळे. विचारांनी काही केले तरी रात्रभर त्याचा डोळा लागला नाहीं.

राजाने मंत्र्याला बोलावून विचारले–"मंत्री महाशय, असा काही उपाय आहे कां की ह्यामुळे जयमल्लची शिक्षा रद्द केली जाईल व राणीला सुद्धा राग येणार नाही.?"

मंत्र्याने थोडा विचार केला नंतर म्हणाला–"प्रभू! ह्याकरीता एक उपाय आहे. जर कां जयमल्लने राणी व नागसेनची क्षमा मागितली तर त्याला आपण प्राण दान देऊ शकतो. नंतर त्याला थोडा तुरुंगवास-भोगण्याची शिक्षा देता येईल.

हि योजना आंखून मंत्री व राजा तुरुंगाच्या जवळ आले. मंत्र्याने जयमल्लला सल्ला देत म्हटले–"जयमल्ल जे घडले ते घडले परंतु तुला जर मरणापासून मुक्त

व्हावयाचे असले तर तू राणी नंदिनी व नागसेन ह्यांच्यापाशी प्राणाची भिक्षा माग व आपण केलेल्या चुकीची क्षमा माग."

जयमल्ल स्मित करून म्हणाला–"मी थोडचा वेळातच राजाने दिलेल्या सुनावणीबद्दल उच्च न्यायालयात तक्रार सुनावणी करणार आहे. मला क्षमा करा. खरे तर मला कोणापाशी सुद्धा क्षमा मागण्याची आवश्यकता नाही.

हे उत्तर ऐकताच राजा भयंकर संतापला व म्हणाला–"अरे मुर्खा, ह्या राज्यात राजाच्या न्यायालयाहून उच्च न्यायालय कोणते आहे काय ? मी तुला मृत्युदंड दिला आहे तरी सुद्धा तुझ्यावर दया येऊन तुला प्राणसंकटातून सोडविण्याच्या इच्छेने आलो तर माझ्या समोर ऐट मारतो आहेस कां ? तू एक नंबरचा गविष्ठ आहेस असे दिसते ?"

जयमल्ल राजाचे बोलणे ऐकून जराही विचलीत झाला नाही. तो गंभीर होत म्हणाला–"असे सांगतात की राजा म्हणजे पृथ्वीलोकांतील देवांचा प्रतिनिधीं असतो. प्राणापेक्षा सर्वांचा मान सन्मान करून तो उचित न्यायदंड करतो आणि त्याने केलेल्या न्यायदंडाला पुर्न:विचार करून उचित न्याय देण्याकरीता त्याची प्रार्थना कोणी मानव परमेश्वराजवळच शेवटी करू शकतो. आपल्या दिलेल्या शिक्षकरीता मी उच्च न्यायालयात त्याची तक्रार घेऊन जाणार आहे. आपण निश्चित होऊन मला फांसावर चढवा."

जयमल्लचे बोलणे ऐकून राजाचे डोळें उघडले. त्यानें स्वत:नेच विचार मनाशी करवून घेतले की, राज्यकारभार कसा पवित्र व्हावयास पाहिजे.

राजा लिलाधरने त्याचक्षणी त्याची तुरुंगातून मुक्तता केली आणि त्या दिवसापासून तो जनतेला योग्य तो न्याय देऊ लागला. थोडचाच दिवसांत सर्व प्रजेतील लोक राजाला धर्मात्मा म्हणुन लागले व तो सर्वांचा आवडता झाला. व चांगल्या तऱ्हेने राज्यकारभार करून आनंदाने राहीला.

उपकार

वरप्रसाद नावाचा एक व्यापारी नागपट्टण मधे नावाजलेला होता. एके दिवशी त्याला त्याचा बालपणचा मित्र शेषनाथ भेटण्याच्या उद्देशाने त्याच्याकडे आला व म्हणाला–"मित्रा, मी माझ्या आयुष्यात अनेक टक्केटोणपे खाल्ले आहेत. परंतु आता ह्या स्थितित मी माझ्या बायकोमुलांना व आईवडिलांना सांभाळण्याच्या परिस्थितीत नाही. मी आपली लहानपणची मैत्री आठवून तुझ्यापाशी आलो आहे, तू मला मदत कर."

वरप्रसाद व शेषनाथ लहानपणी एकाच गावात शेजारी शेजारी रहात होते. शेषनाथ जास्याच कमी बोलणारा व संकोचशील होता. परंतु वरप्रसाद धांदरट व खट्याळ होता. तो जी काय चुक करेल ती दुसऱ्यावर लादत असे परंतु शेषनाथ त्याच्या अगदी उलट कितीही चुका होवोत तो गुपचुप मार शिव्या सहन करीत असे.

परंतु काही दिवसांनी वरप्रसादने शेषनाथचा चांगला स्वभाव ओळखला व ते दोघे अत्यंत गाढ मित्र झाले. ह्यानंतर काही वर्षांनें वरप्रसाद व्यापार करण्याकरीता शहरात गेला व त्याची परिस्थिती चांगली सुधारली शेषनाथ गावातच राहला.

शेषनाथने सांगितलेले ऐकून वरप्रसादला अत्यंत वाईट वाटले तो म्हणाला–"तुझ्या सारख्या मित्राला मी मदत केली नाही तर माझ्या सारख्याची संपत्ती काय कामची तू गावांतील आपली शेतीभाती सर्व विकून टाक आणि इथे येऊन रहा. तुझ्या पैशांतील एक हिस्सा घेऊन मी तुला माझ्या धंद्यात भागीदार करतो.

वरप्रसादने सांगितलेले शेषनाथने मान्य केले. वरप्रसादने शेषनाथ करीता एक चांगल्यापैकी घर शोधले व तो त्याच्या घरी जाऊन जातीने काय हवे नको पाहू

लागला. सोबत दरमहा हजार रुपये पगाराच्या बोलीने त्याला देऊ लागला. शेषनाथची स्थिती आता चांगली सुधारली. त्याच्या घरातील सर्व माणसे वरप्रसादचा आदर करून देवता समान मानू लागले.

एक दिवस वरप्रसादने शेषनाथला म्हटल–" मित्रा, तू माझ्या व्यापार धंद्यात काही चुका होत असल्या तर मला निसंकोच सांगत चल.

परंतु शेषनाथ आपली योग्यता जाणून त्याच्या बरोबर विनयपुर्वक वागू लागला त्याने केलेल्या कामाविषयी त्याची स्तुती करीत राहला. एकदा सुद्धा त्याने चुक दाखवून दिली नाही.

खरी गोष्ट तर अशी होती की, शेषनाथला व्यवहार ज्ञान व धंद्याविषयी जास्त अनुभव होता. तो तर अशा गोष्टी करीता इतका प्रसिद्ध होता की त्याच्याकडे जो कोणी सल्ला घेण्यास येई. त्याला नेहमी चांगला फायदा होत असे. त्यामुळे त्याचे नाव शहरात हळूहळू प्रसिद्ध झाले. ती गोष्ट वरप्रसादच्या कानावर आली की शहरातील अनेक लोकांनी शेषनाथचा सल्ला घेऊन आपल्या धंद्यात सुधारणा केली तो वाढवला.

वरप्रसादला ह्या सर्व गोष्टीचे आश्चर्य वाटले एक दिवस त्याने शेषनाथला विचारले–" मित्रा, मी कधीच विचार केला नाही की, तुझ्यात अशा तऱ्हेची प्रतिभा आहे. तू माझ्या काही चुका लक्षात घेऊन मला सल्ला का देत नाहीस.

"तुझ्यात काही कमी असेल तरच नां सांगू ?" शेषनाथने उत्तर देत म्हटले.

ते उत्तर ऐकताच अभिमानाने त्याची छाती भरून आली.

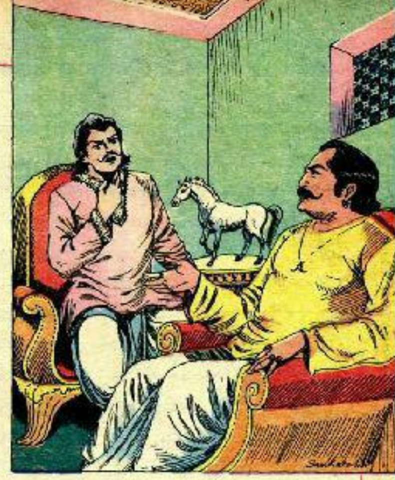
त्याच सुमारास वरप्रसादच्या एका मुलानें गरीब घराण्यातील एका मुली बरोबर लग्न करण्याचा आपला विचार वडिलांना सागितला. पण वरप्रसादला त्या मुलीला आपली सुन करून घेणे योग्य वाटले नाही. त्यामुळे मुलाने लग्न करून दिले नाहीत तर मी घर सोडून निघून जाईन अशी धमकी वडिलाना घातली.

तेव्हां वरप्रसाद शेषनाथला म्हणाले– "जर माझा मुलगा घर सोडून जाऊ लागला तर त्याला मी अडवणार नाही. गरीबीचा अनुभव त्याला चाखू दे." ते ऐकून शेषनाथ डोके न हलविता गप्प राहला.

त्याच सुमारास आणखी एक व्यापारी धनगुप्त ह्याच्या पुढे कठीण समस्या उभी राहली तो त्याने गरीब मुलीला सुन करून घरी आणले. वरप्रसाद त्या गोष्टीचा शाहानिशा लावण्याच्या उद्देशाने धनगुप्तच्या घरी गेला.

धनगुप्तने वरप्रसादला समजावत म्हटले–" भाऊ जर का एकदा कोणाचे मन मोडले तर ते जोडणे कठीण असते. तुम्ही जर ह्या विवाहाला संमती दिलीत तर तुमचा मुलगा व सुन तुम्हांला जिवत असे पर्यंत तुमचे ऋणी राहतील व तुमची सेवा करतील. आणि जर तुमचा मुलगा घरातून निघून गेला तर तुमची पत्नी दुःखी होईल. घरात सुख शांती राहणार नाही जिवनात सुख शांती नसेल तर तो पैसा काय कामाचा!"

हा सल्ला ऐकून वरप्रसाद अत्यंत प्रसन्न झाला व त्याला म्हणाला–" तू सुद्धा अतिशय सुज्ञ आहेस. असा सुंदर विचार

माझ्या डोक्यात आलाच नव्हता. सर्वांना उत्तम सल्ला देण्यात यशस्वी झालेल्या शेषनाथला सुद्धा ही गोष्ट समजली नाही

धनगुप्तने आश्चर्यचकित होत विचारले– "हे तुम्ही काय म्हणता आहात? हा विचार माझ्या डोक्यात आला नाही तुमचा मित्र शेषनाथनेच मला हा सल्ला दिला !"

हे उत्तर ऐकताच वरप्रसाद गडबडला ताबडतोब तेथून बाहेर पडून घरी परत आला. त्याने शेषनाथ सोबत ह्या बाबतीत काही विचारणा करण्याचे ठरविले परंतु दुसऱ्या क्षणाला त्याच्या डोक्यात एक विचार चमकला की, जेव्हां शेषनाथची परिस्थिती चांगली नव्हती तेव्हांच तो त्याच्यापाशी

आला म्हणून द्वेष करीत असावा शेषनाथ सर्वांना सल्ला देतो. परंतु आपल्याला नाही. त्याने त्याला अगदी खजिल झाल्या सारखे वाटले. तो मनांतून दुःखी झाला त्याने विचार केला की आपल्या कडून मदत मिळवून सुद्धा त्याने आपल्याला मदत केली नाही. त्यामुळे आता उभ्या आयुष्यात कोणाला मदत करावयाची नाही.

दुसऱ्या दिवशी सदानंद वरप्रसादांना भेटावयास आला. सदानंद वरप्रसादाचा कुलगुरू होता. दरवर्षी तो त्याच्या घरी येऊन खुशाली विचारे त्यांनी झालेल्या गोष्टी कथन करून आपले दुःख प्रकट केले.

त्यावर त्यांनी समजावले–"अरे वा ! तू कसा गृहस्थ आहेस. त्याच एका कारणाकरीता मी येथे आलो आहे. शेषनाथने आपणहून मला बोलावणे पाठवले की, ह्या क्षणी तुमची मला अत्यंत गरज आहे.

वरप्रसादनां अत्यंत आश्चर्य वाटले त्यांनी विचारले–"तो जी स्वतः सहाय्यता करू शकत असतांना त्यांनी अशा कामाकरीता आपल्याला काय म्हणून बोलावणे पाठवले. त्यापाठीमागे काय उद्देश असावा?"

सदानंद मंदस्मित करीत म्हणाले– "तू तर आयुष्यात उन्नति केली आहेस परंतु शेषनाथची स्थिती वाईट होती अशा परिस्थितीत तू त्याला मदत केलीस व त्याची स्थिती सुधारली त्याकारणाने तो तुला सल्ला देण्यास संकोच करीत आहे. मदत करण्याकरीता ज्याला संकोच होत नाही. तो सल्ला देतो आणि ती कमतरता भरून काढण्यासाठी नाही.

वरप्रसाद ते ऐकून चकित झाला. शेवटी त्याला त्याच्या गुरूंच्या गोष्टीमधील मर्म समजून आले तो त्याच्या पाया पडला.

वरप्रसादला मनांतून खात्री झाली की, त्याने शेषनाथ बरोबर एका देणेकऱ्यासारखा व्हयहार केला. परंतु मित्र म्हणून नाही. म्हणुन शेषनाथने सुद्धा त्याच्याबरोबर तसाच व्यवहार केला. तेव्हांपासून त्यांनी आपल्याला सुधारले व शेषनाथपासून सल्ल्याचा लाभ घेऊ लागला. सुखानें राहीला.

फायदा

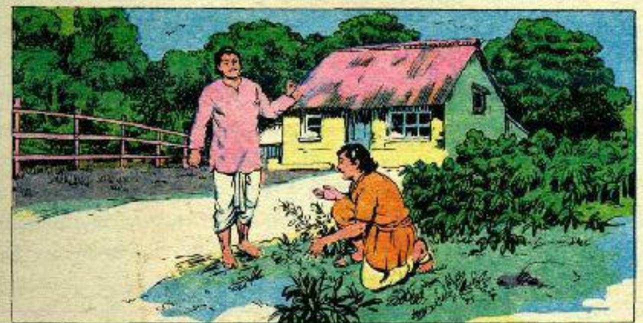
भीमराज अत्यंत खर्चीक होता. एके दिवशी त्याच्या मनांत अचानक विचार आला आपण फायदा मिळवावा. त्याकरीता त्याने आपला अगदी जवळचा मित्र रंगनाथ याच्याजवळ त्यासबंधी सल्ला विचारला. रंगनाथने एक मातीची हुंडी त्याला देऊन त्यापासून फायदा मिळविण्याची गोष्ट त्याला सांगितली.

भीमराजने त्या मातीच्या हुंडीत चारपांच दिवस थोडे थोडे पैसे घातले नंतर एका आठवड्याने काही कामाकरीता म्हणुन ती हुंडी फोडून त्याने पैसे काढले व खर्च करुन टाकले. ती बातमी ऐकातच रंगनाथने भीमराजला एक लोखंडी हुंडी दिली व त्याला कुलूप घालून त्याची चावी घरासमोरील झाडीत फेकून दिली.

एका आठवड्याने रंगनाथ भीमराजला भेटण्याच्या इच्छेने त्याच्या घरी गेला पहातो तो काय भीमराज झाडीत काहीतरी शोधत होता. कारण विचारले तर त्याने सांगीतले की आपल्याला पैशांची नड पडली त्यामुळे दोन दिवस झाले मी किल्ल्या शोधत आहे.

त्यावर रंगनाथ हसून म्हणाला–"ह्या दोन दिवसात तुझी ती जरूरी पुरी होईल. तुझ्यात सर्वात जास्त कमतरता ह्याच गोष्टीची आहे की, तुझ्या समोर एखादी छोटी गोष्टीची जरी जरूरी पडली तरी तू जमा केलेला पैसा खर्च करुन टाकतोस ह्या झाडीत ती किल्ली केव्हांही सापडणार नाही व्यर्थ श्रम करू नकोस.

भीमराजने स्विकृती सुचक मान हलवीली आणि म्हटले "कशा तऱ्हेने शेवटी तू मला फायदेमंद बनविलेस."

फसवणूक

एका गावात एक शेतकरी रहात होता. त्याला एकुलता एक मुलगा होता. तो जात्याच बुद्धीमान नव्हता. परंतु त्याची बायको मात्र हुषार होती.

एक दिवस शेतकऱ्याचा मुलगा ओसरीवर बसून आपल्या फावड्याकरीता लाकडाची मुठ तयार करीत होता. तेव्हां तीन माणसे त्याच्या घरात घुसली व त्याला म्हणू लागली–"हे बघ बाबा, तुला बोलावून आणण्यासाठी आमच्या समुद्र राजाने आम्हांला पाठविले आहे चल.

समुद्रराजा तर देवांचा अंश आहे मग हे तिघे इतके काळे कुट्ट व कुरूप बुटके कसे! खरे तर ते तिघे राक्षसांच्या राजाचे दूत होते. परंतु त्या शेतकऱ्याच्या मुलाच्या डोक्यात ते काही शिरले नाही.

"तुमच्या राजाचे माझ्याजवळ काय काम?" शेतकऱ्याच्या मुलाने विचारले.

"असे ऐकले की, ह्या देशात तुझ्यासारखा बुद्धीमान व हुषार दुसरा कोणी नाही. राजाला तुझ्याकडून एक काम करून घ्यावयाचे ते तुझ्याशिवाय दुसऱ्या कोणालाच करता येणार नाही.

हुषार म्हणाल तर माझ्याहून सुद्धा माझे वडिल कांकणभर जास्तच बुद्धीमान हुषार आहेत. तुम्हांला पाहिजे तर त्यांना बरोबर घेऊन जा. ते आत्ताच शेतावर गेले आहेत. संध्याकाळ पर्यंत परत येतिल." शेतकऱ्याचा मुलगा म्हणाला.

"तर मग, तुम्ही दोघेही या. आम्ही तुम्हांला न्यायला परत काही येणार नाही. आमची होडी त्या किनाऱ्यावर आहे उद्या सकाळी तुम्ही दोघे तेथे या आमची होडी तुम्हांला आमच्या देशात घेऊन जाईल." असे म्हणत ते तिघे निघून गेले.

त्या रात्री मुलांनी वडीलांना सांगितले–"बाबा, समुद्रराजाने आपल्या दूतांना आपल्याला घेऊन जाण्याकरीता धाडले होते. ते काही खास काम आपल्याकरवी करवून घेणार आहेत. जर कां आपण त्याचे काम पूर्ण करून दिले तर ते आपल्याला उत्तमात उत्तम बक्षीस देतिल."

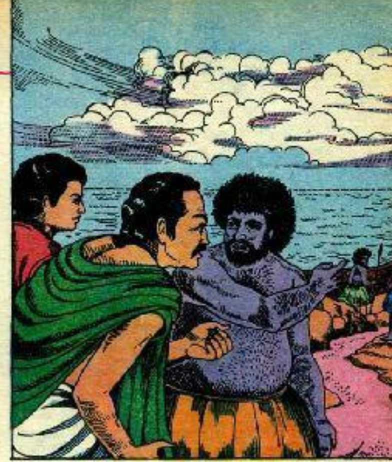
शेतकऱ्याने विचारले–"काय रे ते आपल्या राजाची काही खास खूण घेऊन आले होते कां?"

"नाही, ते परत सुद्धा येणार नाहीत. आपण जर उद्या सकाळी किनाऱ्यावर गेलो तर त्यांची होडी आपल्याला घेऊन जाईल." शेतकऱ्याचा मुलगा म्हणाला.

"मी किनाऱ्यापर्यंत पायी चालत जावू शकणार नाहीं तो दूर आहे. जर कां तू किनाऱ्याचे अंतर कमी करू शकलास तर सांग. मी तुझ्या बरोबर यायला तयार आहे." असे म्हणून शेतकरी झोपी गेला.

मुलाने समुद्रराजाचे बोलणे आपल्या पत्नीस सांगितले–" बाबा म्हणतात की किनाऱ्याची वाट जर कमी केलीस तर ते यायला तयार आहेत नाहीतर नाही. हे कसे काय शक्य आहे?"

त्याची बायको म्हणाली–"किनाऱ्यापर्यंत पोहोचण्याची वाट कमी करण्याचा एकच

एक उपाय आहे. रस्त्याने जातांना तुम्ही वडीलांना एक एक गोष्ट ऐकत चला.

शेतकऱ्याचा मुलगा बायकोच्या हुषारीवर अत्यंत खुष झाला. तो झटक्यात उठून बसला व वडिलांना हलवून जागे करीत म्हणाला–"बाबा, चला उठा, तुम्ही म्हणाला होतात नां की किनाऱ्या पर्यंतची वाट कमी केलीस तर मी तयार आहे.

ह्यानंतर ते दोघे किनाऱ्यावर जाण्याकरीता रस्त्याला लागले. रस्त्याने मुलगा वडिलांना गोष्टी ऐकवू लागला. त्यांचा वेळ गेला शेवटी दोघे किनाऱ्यावर येऊन पोहोचले. किनाऱ्यावर एक मोडकी तोडकी बोट व तिन काळी माणसे उभी होती.

"अरे बाळा हि कसली ओबडधोबड बोट हि तर विचित्र वाटते आहे." तो म्हणाला.

ती काळी माणसे म्हणाली–"आमच्या राजाच्या सर्व बोटीं मधे हिच सर्वात जास्त वेगाने चालते. त्यामुळे त्यांनी हि आपल्या साठी पाठविली आहे.

त्यानंतर ते दोघे बापलेक बोटीत चढून बसले. व बोट किनाऱ्यापासून दूर निघाली. थोड्या वेळात ती बोट एका अनोळख्या जागी येऊन लागली. तेथे झाडेझुडपे काय पण एक वाळकी काटकी सुद्धा दृष्टीस पडत नव्हती. ती जागा एका राक्षसांच्या टोळीची होतीं. ते त्या दोघांनी ओळखले. परंतु त्यांचा नाईलाज झाला ते लाचार बनले. त्या दोघांना नावेतून खाली उतरवले व आपल्या राजापाशी आणले. त्याचा राक्षस राजा तर त्यांच्या पेक्षां जास्तच काळा विद्रुप होता.

"आम्हांला इथे कां बोलावण्यात आले आहे ?" शेतकऱ्यानें राक्षसाला विचारले.

"तसे काही विशेष खास काम नाही पण आमच्यापाशी प्रचंड विशाल असा हंडा आहे. त्या हंड्या खाली आमची माणसे आग पेटवू शकत नाहीत. तुम्ही आग लावू शकलात तर फारच उत्तम नाहीतर तुम्हांला जिवानिशी येथून जाणे अशक्य." राक्षस राजा दरडावित म्हणाला.

"मग प्रथम आम्हांला तो हंडा दाखवा." शेतकरी म्हणाला.

नंतर राक्षस त्यांना एका अति प्रचंड खोलीत घेऊन गेला तेथे खोलीच्या मध्या-वर सात आठ हात उंच एक तांब्याचा हंडा होता. शेतकऱ्याने राक्षसाना खोलीच्या बाहेर पाठवून दिले व खोलीला आतून कोयंडी लावली नंतर दोघांनी चोहोबाजूला फिरून त्या हंड्याचे निरीक्षण केले.

शेतकरी आपल्या मुलाला म्हणाला– "अरे बाळा, तुला ह्या हंड्या विषयी काहीं माहीती आहे कां ? हे एक अक्षय पात्र आहे. आपल्या राज्यातील राजाचे पणजोबा ह्या भांड्यात अन्न शिजवून दररोज सर्व

भिकाऱ्यांना वाटत होते. ते ह्या राक्षसांनी उचलून आणून इथे ठेवलेले आहे.

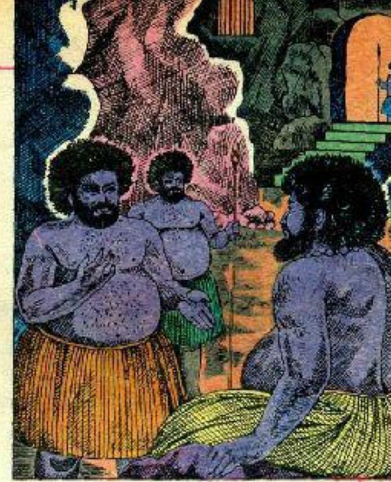
"पण बाबा, आता ह्या राक्षसांच्या तावडीतून आपण कसे निसटायचे ?" मुलाने घाबरत विचारले.

"मी एक उपाय योजतो." असे म्हणत शेतकऱ्याने दाराची कडी उघडली व राक्षसांना बोलावले. राक्षसांनी विचारले– "कायरे तुम्ही आग लावलीत कां ?"

"आग लावू, हो टिचकी मारल्या बरोबर आग पेटते की काय ? जांभुळ' आंबा. चिंच, वड पिंपळ बेल सागवान देवदार वेळू इत्यादी सर्व झाडाची लाकडे कापूस व एकमेकांवर घासायला गार-गोटीचा दगड घेऊन या. तसेच एक लोख-डांची लांब सळई ते सर्व आणताच क्षणात आग लावून देईन." शेतकरी म्हणाला.

राक्षसांनी शेतकऱ्याने सांगितलेल्या गोष्टी आपल्या राजाला सांगितल्या ते ऐकताच त्याला अत्यंत संताप आला म्हणाला–"तुम्हांला वेडबीड तर लागले नाही नां ? आमच्या इथे गवत उगवणे मुष्किल मग झाडे कोठून मिळणार ?"

तुमच्या देशात नाही तर आमच्या राज्यात जिकडे पहाल तिकडे लाकडेच लाकडे पहावयास मिळतात माझ्या सुनेला सांगून तिच्याकडून तुम्ही मागून आणू

शकता नां तुमच्या सेवकांसोबत तुम्ही तुमच्या मुलाला सुद्धा पाठवा म्हणजे माझ्या सुनेचा विश्वास बसेल नाहीतर तीला विश्वास वाटणार नाही." शेतकऱ्याने राजाला सांगितले.

"माझ्या सेवकांनी लाकडे आणून देई पर्यंत तुम्ही दोघे येथेच ह्या खोलीत बसा !" असे म्हणून राजाने त्या दोघां पितापुत्रांना त्या हंड्याच्या खोलीत कोंडून ठेवले व आपल्या मुला सोबत नोकरांना त्याच्या गावी नावेतून पाठविले.

राक्षस राजाचा मुलगा शेतकऱ्याच्या घरी गेला व त्याच्या सुनेला म्हणाला– "मी राक्षस राजाचा मुलगा आहे. तुझे

सासरे व तुझा पती आमच्या राज्यात आहेत. तुझ्याकडून त्यांनी बेल, आंबा, चिंच, वड, पिंपळ सागवान देवदार जांभुळ वेळू ह्यांची लाकडे कापूस व गारगोटी लोखंडाची सळई आणण्याकरीता पाठविले आहे. त्या सर्व वस्तू लवकर दे आम्हांला घाईनें जायचे आहे.

शेतकऱ्याच्या सुनेला त्या सांगण्यावरून समजले की आपले सासरे व पती संकटात सांपडले आहेत. त्यांची फसवणूक केली गेली आहे. तिने राक्षस राजाच्या मुलाला म्हटले–"तुम्हांला जी जी लाकडे हवी आहेत ती सर्व त्या अंधाऱ्या कोठडीत आहेत तुम्ही आत जा व घ्या.

राक्षसाचा मुलगा व सेवक त्या अंधाऱ्या कोठडीत शिरले ते पाहून तिने घाईघाईने पाठीमागून जाऊन दार बंद करून कुलूप घातले.

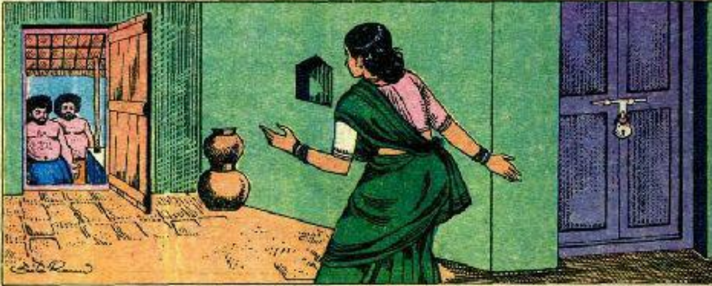
नंतर ती बाहेर आली व नावाड्यांना म्हणाली–"तुमच्या राजाचा मुलगा अंधार कोठडीत बंद झाला आहे. कितीही शोधले परंतु त्याची चावी सापडत नाही. तुमच्या राजाला सांगा की, आमच्या कुटुंबातील त्या दोघांनाच चावी माहीत आहे.

राक्षस नावाडी आपल्या नावेत बसून परत आपल्या राज्यात परत आला व राजापाशी जात त्यांनी शेतकऱ्याच्या सुनेने सांगितलेली गोष्ट ऐकविली.

राक्षस राजा संतापाने लालबुंद झाला दांत वाजवित राहला राजानें आपल्या मुलाला परत बोलावण्याच्या इच्छेने शेतकरी व त्याच्या मुलाला तावडतोब पाठवू लागला परंतु शेतकरी म्हणाला– "आम्ही आमचे काम पूर्ण करूनच मोठे बक्षीस घेऊन येथून जावू तशी आम्हांला जाण्याची काही एक घाई नाही."

राक्षसाच्या राजाने सोन्याचा एक मोठा थैला त्यांना बक्षीस म्हणून दिला व त्या दोघांना नावेत बसवून त्याच्या राज्यात पाठवून दिले व मुलाला परत आणले.

त्या दिवसापासून शेतकरी त्याचा मुलगा व सुन आपले आयुष्य आनंदाने घालवू लागले.

पक्षी आणि प्राणी:

दक्षिण अमेरिकेत एक विशेष प्रकारची डोळ्याबाजूने झालर असलेली अशी अस्वले पहावयास मिळतात त्यांच्या डोळ्या भोवताली असलेल्या रिंग मुळे त्यांना चश्मेवाली अस्वले म्हणतात.

विचित्र चश्मे

धोका

समुद्री वैर नावाने संबोधली जाणारी ऑस्ट्रेलियन बाक्स जेली हि अत्यंत धोकादायक अशी मासोळी समजली जाते. तिच्या शरिरात जवळजवळ चार कोटी असे धागे लटकलेले असतात ह्या धाग्यांमुळे माणूस दोन-तिन मिनिटात मरतो.

बकोलीच्या शरिरात जवळजवळ २,००० मांसल पेशी आहेत. परंतु मनुष्याच्या शरीरत केवळ ७००, मांसल पेशी असतात.

